

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

В. А. Фурсова, Ю. Ю. Діденко, Н. О. Бондар

ОБЛІК У БАНКАХ

Частина 2

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2018

УДК 336.71: 657 (075.8)
Ф95

Рецензенти: канд. екон. наук, доц. Е. І. Цибульська,
канд. екон. наук, доц. Г. Б. Тимохова

Фурсова, В. А.

Ф95 Облік у банках [Текст]: навч. посіб. В 2 ч. Ч. 2 /
В. А. Фурсова, Ю. Ю. Діденко, Н. О. Бондар. – Харків: Нац.
аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2018. – 84 с.

ISBN № 978-966-662-636-6

Подано методологічні основи проведення обліку діяльності комерційних банків, а саме: основи організації бухгалтерського обліку кредитних операцій, обліку фінансових інвестицій, валютних операцій, основних засобів і нематеріальних активів, доходів, витрат і фінансових результатів діяльності банків, а також характеристику фінансової звітності.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Табл. 14. Бібліогр.: 12 назв

УДК 336.71: 657 (075.8)

ISBN 978-966-662-636-6

© Фурсова В. А., Діденко Ю. Ю.,
Бондар Н. О., 2018
© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	5
1 Облік кредитних операцій.....	6
1.1 Суть і класифікація банківського кредиту	6
1.2 Етапи організації кредитного процесу в банках	7
1.3 Характеристика рахунків для обліку операцій з кредитування клієнтів банку.....	10
1.4 Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення	15
2 Облік операцій з цінними паперами	17
2.1 Поняття фінансових інвестиції та їх класифікація.....	17
2.2 Методологічні основи бухгалтерського обліку фінансових інвестицій.....	19
2.3 Облік інвестицій у асоційовані та дочірні компанії.....	27
3 Облік валютних операцій.....	30
3.1 Економічний зміст валютних операцій, їхні види і класифікація.....	30
3.2 Методологічні основи бухгалтерського обліку валютних операцій.....	35
3.3 Особливості обліку готівкових валютно-обмінних операцій.....	39
3.4 Облік операцій з купівлі й продажу іноземної валюти за гривні.....	41
3.5 Облік операцій з конвертації готівкової іноземної валюти.....	43
4 Облік основних засобів і нематеріальних активів.....	44
4.1 Поняття оборотних і необоротних активів банку, їх класифікація.....	44
4.2 Методологічні основи бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів. Облік операцій з придбання й створення основних засобів.....	46
4.3 Переоцінка основних засобів і нематеріальних активів.....	47
4.4 Амортизація основних засобів і нематеріальних активів.....	48
4.5 Облік вибуття основних засобів і нематеріальних активів.....	51
5 Облік доходів, витрат і фінансових результатів діяльності комерційних банків.....	52
5.1 Об'єкти обліку в складі доходів і витрат банку.....	52

5.2 Правила обліку доходів і витрат.....	54
5.3 Облік процентних доходів і витрат банку.....	55
5.4 Облік комісійних доходів і витрат банку.....	59
5.5 Облік загальних адміністративних витрат.....	60
5.6 Облік фінансового результату діяльності банку і розподілу прибутку.....	64
6 Звітність комерційних банків.....	67
6.1 Необхідність звітності комерційних банків і її користувачів.....	67
6.2 Класифікація звітності комерційних банків	68
6.3 Характеристика звітності комерційних банків.....	70
6.4 Порядок складання проміжної фінансової звітності банків.....	75
6.5 Особливості складання консолідованої фінансової звітності банками України.....	76
6.6 Форми банківської звітності.....	78
Бібліографічний список.....	83

ПЕРЕДМОВА

В умовах нестійкого ринкового середовища посилюється роль банківських установ як гарантів фінансової безпеки держави. Це зумовлює необхідність адекватного відображення банківських операцій у системі бухгалтерського обліку та звітності, правильного визначення фінансових результатів, отримання повної і достовірної інформації про прибутки і витрати.

Метою цього видання є засвоєння студентами основ наукової організації праці обліковців, специфіки організації і управління обліковим і контрольним процесами у банках, методів, принципів організації бухгалтерського обліку і контролю, забезпечення функціонування обліку і контролю – інформаційного, технічного, соціального.

Навчальний посібник містить шість тем, які за своїм змістом є теоретико-аналітичними. У них розглянуто методологічні основи організації бухгалтерського обліку кредитних операцій, фінансових інвестицій, валютних операцій, основних засобів і нематеріальних активів, доходів, витрат і фінансових результатів діяльності банків. Наведено також характеристику фінансової звітності банку.

Вивчення матеріалу курсу базується на фундаментальній підготовці студентів з таких дисциплін: "Банківська справа", "Аудит", "Фінансовий аналіз".

1 ОБЛІК КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

1.1 Суть і класифікація банківського кредиту

Чинним банківським законодавством України кредит (кредитні операції) визначається як вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також про надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів банками, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видачу кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, а також зобов'язань про сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу).

Кредитні операції посідають ключове місце в активних операціях комерційних банків, становлять не менше половини їх сукупних активів і забезпечують близько 70 % від отриманих ними доходів.

Кредити класифікують за певними ознаками, зокрема: терміном кредитування; суб'єктом і об'єктом кредитування; галузевою спрямованістю кредиту; видом валютних цінностей, в яких надано кредит; забезпеченням; ступенем ризику; методом надання; способом повернення; строком повернення; характером визначення й способом сплати процентів; кількістю кредиторів; призначенням.

За терміном погашення виділяють такі кредити: короткострокові, довгострокові, прострочені й пролонговані. Для більш детального аналізу прострочені кредити додатково групують за тривалістю порушення термінів повернення основного боргу: від 1 до 30 днів; від 31 до 60 днів; від 61 до 90 днів; від 91 до 360 днів, понад 360 днів.

За суб'єктами кредитування розрізняють кредити, надані банкам, небанківським фінансово-кредитним установам, органам державної влади, суб'єктам господарювання, фізичним особам.

За об'єктом, що кредитується, кредити поділяють на споживчі, іпотечні, кредити, надані на фінансування поточної, інвестиційної та іншої діяльності.

За галузевою спрямованістю розрізняють кредити у виробництво, розподілення електроенергії, газу і води, операції з нерухомим майном, сільське й лісове господарство, торгівлю і ремонт, будівництво, транспорт і зв'язок та ін.

За валютою кредитування кредити поділяють на кредити, надані в національній та іноземній валютах.

За видами забезпечення розрізняють кредити забезпечені (надані під заставу нерухомого й рухомого майна, під гарантію, забезпечені цінними паперами й грошовими коштами) і незабезпечені (бланкові).

За ступенем ризику банківські кредити можуть бути стандартними й з підвищеним ризиком. До стандартних кредитів належать кредити, надані

позичальникам, які раніше своєчасно розраховувалися з банком за позиками і процентами й мають належну фінансову стійкість. Кредити з підвищеним ризиком — це бланкові кредити та кредити, надані клієнтам з нестійким фінансовим станом, або клієнтам, які раніше вчасно не погашали банківські кредити й нараховані за ними проценти.

1.2 Етапи організації кредитного процесу в банках

Кредитний процес складається з таких етапів: підготовчий, оцінювання кредитоспроможності позичальників, укладення кредитного договору, кредитний моніторинг і стягнення кредиту.

На *підготовчому етапі* відбувається знайомство з потенційним позичальником. Вивчаються сфера діяльності клієнта й напрямки продажу продукту. При зверненні в банк за кредитом потенційний позичальник повинен подати до банку такі документи:

1) заяву на видачу позики, в якому зазначаються сума, мета і термін необхідного кредиту;

2) анкету, яка повинна містити: найменування організації (фірми); юридичну адресу та фактичне місцезнаходження; організаційно-правову форму; назву основних засновників, їхню частку в статутному капіталі; дати державної реєстрації та початку функціонування; найменування банків, де відкрито розрахункові рахунки; основні види діяльності, товарів, робіт, послуг; опис становища на ринку збуту по кожному виду робіт; результати діяльності (обсяг продажів, балансовий і чистий прибуток);

3) бізнес-план на поточний і наступні один – два роки;

4) ТЕО потреби в кредиті, яке дає змогу зробити висновок про витрати кредитованого заходу, реальні терміни окупності витрат і, отже, терміни повернення кредиту;

5) копії контрактів (договорів) на закупівлю товарів, продукції, послуг, робіт, під які потрібен кредит;

6) відомості про обороти по розрахункових рахунках за останні шість місяців і план-прогноз потоків грошових коштів на період користування кредитом;

7) копії контрактів (договорів) на реалізацію продукції, робіт, послуг;

8) бухгалтерську звітність за останній фінансовий рік, завірену аудиторською фірмою;

9) баланс на останню звітну дату з додатками і розшифруванням окремих балансових статей;

10) довідки з інших банків, що підтверджують сумлінну кредитну історію позичальника;

11) довідки про отримані в інших банках кредити із зазначенням суми кредиту, строку повернення, форми і розміру забезпечення;

12) проекти забезпечувальних зобов'язань за позику (договорів застави майна з короткою характеристикою останнього; договорів

поручительства третіх осіб або гарантій банків з документами про їх фінансовий стан);

13) проект кредитного договору з банком.

На основі поданої документації визначаються відповідність потреб клієнта поточній кредитній політиці банку, мета кредиту, його вид, метод кредитування, джерела повернення позик і сплати відсотків.

Оцінювання кредитоспроможності позичальника, під якою розуміють його здатність і готовність повернути у встановлений термін і в повному обсязі основну суму боргу і відсотки, передбачає аналіз його репутації і платоспроможності. Платоспроможність у цьому випадку розглядається як здатність погасити взятую позику за рахунок поточних грошових надходжень або від продажу активів.

Здатність повернути кредитний борг визначається за результатами аналізу балансових даних позичальника, його звітів про прибутки і збитки, руху грошових коштів, стану майна тощо, а також шляхом оцінювання перспективності його бізнесу, майбутніх обсягів продажів, грошових потоків, рентабельності виробництва і т. д.

На етапі укладення кредитного договору відбувається структурування позички і розробляються умови кредитування. Визначається позиція банку щодо основних параметрів позички: вид, сума, термін, забезпечення, вартість для позичальника, умови погашення та ін. При цьому враховуються результати проведеного на попередньому етапі оцінювання кредитоспроможності клієнтів та якості наданого забезпечення і висновки фахівця.

Після укладення кредитного договору банк формує *кредитне досьє клієнта*, в якому має бути зосереджено всю документацію за кредитною угодою і вказано всі необхідні відомості про позичальника.

Після підписання позичальником і банком-кредитором кредитного договору й оформленого у відповідній формі забезпечувального зобов'язання відбувається видача позичальнику кредиту (у встановлені терміни й обсязі згідно з договором). Кредитним відділом банку надається розпорядження бухгалтерії (операційному відділу), в якому обов'язково має бути вказано: найменування позичальника; номер його розрахункового рахунка в банку; номер і дату кредитного договору (угоди), на підставі якого здійснюється видача кредиту; вид кредиту (разовий, кредитна лінія, овердрафт); суму коштів, що надаються за договором (ліміт кредитування); розмір установленної процентної ставки (за строковим кредитом і простроченим); порядок і періодичність нарахування відсотків; терміни їх сплати; терміни повернення кредиту (із зазначенням дат і суми); вид забезпечення і його суму; групу кредитного ризику за позицією.

Кредитний моніторинг – це робота банку після видачі кредиту з контролю виконання умов кредитного договору. У процесі кредитування банк відстежує: дотримання ліміту кредитування, цільове використання кредиту, своєчасність сплати відсотків за кредит, повноту і своєчасність

погашення кредиту, а також зміну кредитоспроможності клієнта. Основна мета моніторингу – забезпечити погашення в термін основного боргу й сплату відсотків за кредит.

Моніторинг передбачає проведення аналізу й контролю кожної окремої позики, а також аналіз кредитного портфеля в цілому.

У процесі *індивідуального контролю* працівник банку повинен оцінити:

- *якість кредиту* – чи змінився фінансовий стан клієнта і чи здатний він погасити кредит;
- *дотримання умов кредитного договору* – чи виконував клієнт кредитні зобов'язання відповідно до початкових умов угоди;
- *стан застави (гарантій, поручительств)* – чи змінилися умови, що впливають на вартість застави або на можливість поручителя (гаранта) виконати взяті на себе зобов'язання;
- *прибутковість* – чи продовжує кредитна операція давати достатній прибуток.

Під час контролю повинні виявлятися так звані проблемні кредити, тобто кредити, за якими виникають проблеми з виплатою відсотків і погашенням основного боргу. За ним необхідно створювати додаткові резерви, а також приймати рішення про зміну умов кредитування і розмірів забезпечення для того, щоб в кінцевому підсумку добитися повернення позичальником кредиту й сплати процентів за його використання. Для досягнення цієї мети за результатами проведеного контролю банки поетапно вживають заходів:

- *превентивного характеру* – перегляд умов діючого кредитного договору (зміна графіка погашення позикової заборгованості, форми кредитування, процентної ставки, терміну повернення основного боргу і (або) відсотків і т.д.), зниження кредитного рейтингу позичальника і збільшення резервів на можливі втрати по позиках, робота з керівництвом позичальника з пошуку рішень для відновлення його платоспроможності;

- *реабілітаційного характеру* – розширення кредиту, тобто видача додаткових коштів зі зміною статусу боргу з простроченого на поточний, залучення додаткових форм забезпечення кредиту, збільшення позичальником власного капіталу за рахунок коштів своїх акціонерів (учасників), отримання ним фінансової допомоги з боку інших банків або фінансових установ, укладення банком мирової угоди з позичальником; слід зазначити, що внесення змін в умови кредитних договорів потребує їх обліку й відображення в забезпечувальних зобов'язаннях, які супроводжують ці договори, так само, як і зміна умов забезпечувальних зобов'язань у кредитних договорах;

- *правового характеру* – звернення до гарантів, поручителів з приводу виконання ними своїх зобов'язань, реалізація забезпечення (застави) за позикою, продаж боргу позичальника третій стороні,

оформлення позову про банкрутство організації-позичальника; останнє є винятковою мірою банку щодо повернення наданих позичальнику коштів.

Аналіз кредитного портфеля проводиться з метою мінімізації кредитного ризику і підвищення прибутку від позичкових операцій в цілому: аналізуються структура кредитного портфеля, дотримання лімітів за галузями, групами клієнтів, видами кредитів та їхньою якістю. Особливо ретельно аналізуються динаміка і причини простроченої заборгованості, втрати від неповернення кредитів і загальна прибутковість кредитного портфеля. За результатами аналізу приймаються рішення про перегляд установлених лімітів, зміну умов надання окремих видів кредитів і вимог щодо їх забезпеченості.

1.3 Характеристика рахунків для обліку операцій з кредитування клієнтів банку

Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку кредитних операцій регламентуються на міжнародному рівні такими стандартами: МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання»; МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»; МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»; МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації».

Міжбанківські кредити обліковуються на рахунках відповідних розділів першого класу «Казначейські та міжбанківські операції» (таблиця 1.1), а кредити в національній та іноземній валюті, надані банком клієнтам, – на рахунках розділів другого класу «Операції з клієнтами» (таблиця 1.2).

Таблиця 1.1 – Класифікація балансових рахунків для обліку міжбанківських кредитів

Розділи та групи рахунків для обліку міжбанківських кредитів		
Розділ 13 «Кошти НБУ»	Розділ 15 «Кошти в інших банках»	Розділ 16 «Кошти інших банків»
Група 131 «Кредити, отримані від НБУ шляхом рефінансування»	Група 152 «Кредити, надані іншим банкам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»	Група 162 «Кредити, отримані від інших банків, які обліковуються за амортизованою собівартістю»
Група 132 «Інші кредити, отримані від НБУ»	Група 153 «Кредити, надані іншим банкам, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/ збитки»	
	Група 154 «Кредити, надані іншим банкам, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»	

Таблиця 1.2 – Класифікація балансових рахунків для обліку кредитних операцій

Найменування розділу	Групи рахунків
<p>Розділ 20 «Кредити, надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»</p>	<p>Група 201 «Кредити, надані за операціями репо суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 202 «Кредити, надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 203 «Вимоги, придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 204 «Придбані (створені) знецінені кредити суб'єктів господарювання, що обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 206 «Кредити в поточну діяльність, надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 207 «Фінансовий лізинг (оренда), наданий суб'єктам господарювання, який обліковується за амортизованою собівартістю»; група 208 «Іпотечні кредити, надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»</p>
<p>Розділ 21 «Кредити надані органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю»</p>	<p>Група 210 «Кредити, надані органам державної влади, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 211 «Кредити, надані органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 212 «Іпотечні кредити, надані органам державної влади, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 213 «Іпотечні кредити, надані органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 214 «Придбані (створені) знецінені кредити, надані органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю»</p>
<p>Розділ 22 «Кредити надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»</p>	<p>Група 220 «Кредити на поточні потреби, надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 221 «Фінансовий лізинг (оренда), наданий фізичним особам, який обліковується за амортизованою собівартістю»; група 222 «Кредити, надані за врахованими векселями фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 223 «Іпотечні кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; група 224 «Придбані (створені) знецінені кредити фізичних осіб, які обліковуються за амортизованою собівартістю»</p>

Продовження таблиці 1.2

Найменування розділу	Групи рахунків
<p>Розділ 23 «Кредити, надані суб'єктам господарювання, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за справедливою вартістю»</p>	<p>Група 230 «Кредити в поточну діяльність суб'єктів господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 231 «Кредити, надані за операціями репо суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 232 «Кредити, надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 233 «Вимоги, придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 234 «Фінансовий лізинг (оренда) суб'єктів господарювання, який обліковується за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 235 «Іпотечні кредити суб'єктів господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 236 «Кредити органам державної влади, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 237 «Кредити органам місцевого самоврядування, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 238 «Кредити, надані органам державної влади та місцевого самоврядування, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»; група 239 «Кредити, надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»</p>
<p>Розділ 24 «Кредити надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю»</p>	<p>група 240 «Кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 241 «Фінансовий лізинг (оренда) наданий фізичним особам, який обліковується за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 242 «Кредити, надані за врахованими векселями фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 243 «Іпотечні кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»; група 245 «Кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»</p>

Рахунки для обліку кредитних операцій згруповано за різними ознаками:

- 1) за характером операції – кредити надані та кредити отримані;

2) за якістю зобов'язань – знецінені й кредити, які підлягають переоцінці;

3) за впливом на фінансовий результат – процентні доходи за наданими кредитами й процентні витрати за отриманими кредитами;

4) за методом обліку – кредити, які обліковуються за амортизованою собівартістю; кредити, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки; кредити, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід.

Більшість із зазначених вище груп рахунків містять рахунки для обліку наданих кредитів, неамортизованої премії та неамортизованого дисконту за наданими кредитами, результатів переоцінки наданих кредитів, нарахованих доходів і резервів. Рахунки четвертого порядку, згруповані відповідно до їх призначення й використання, наведено у таблиці 1.3.

Усі рахунки для обліку наданих банком кредитів є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми наданих кредитів, а за кредитом – суми погашення заборгованості.

Таблиця 1.3 – Рахунки для обліку кредитних операцій

Назва згрупованих рахунків	Перелік рахунків
Рахунки для обліку наданих кредитів	1520, 1521, 1522, 1524, 1532, 1533, 1542, 1543, 2010, 2020, 2030, 2063, 2071, 2083, 2103, 2113, 2123, 2133, 2203, 2211, 2220, 2233, 2303, 2310, 2320, 2330, 2340, 2353, 2360, 2362, 2370, 2372, 2380, 2381, 2382, 2383, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2401, 2403, 2410, 2420, 2433, 2450, 2451, 2452, 2453
Рахунки для обліку отриманих кредитів	1310, 1311, 1312, 1321, 1322, 1323, 1324, 1621, 1622, 1623
Рахунки для обліку неамортизованого дисконту/ премії за наданими кредитами	1526, 1536, 1546, 2016, 2026, 2036, 2046, 2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2146, 2206, 2216, 2226, 2236, 2246, 2306, 2316, 2326, 2336, 2346, 2356, 2366, 2376, 2386, 2396, 2406, 2416, 2426, 2436, 2456
Рахунки для обліку неамортизованого дисконту/ премії за отриманими кредитами	1316, 1326, 1626
Рахунки для обліку переоцінених наданих кредитів	1535, 1545, 2307, 2317, 2327, 2337, 2347, 2357, 2367, 2377, 2387, 2397, 2407, 2417, 2421, 2427, 2437, 2457
Рахунки для обліку нарахованих процентних доходів за наданими кредитами	1528, 1538, 1548, 2018, 2028, 2038, 2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2148, 2208, 2218, 2228, 2238, 2248, 2308, 2318, 2328, 2338, 2348, 2358, 2368, 2378, 2388, 2398, 2408, 2418, 2428, 2438, 2458
Рахунки для обліку нарахованих процентних витрат за отриманими кредитами	1318, 1328, 1628, 2048

Продовження таблиці 1.3

Назва згрупованих рахунків	Перелік рахунків
Рахунки для обліку придбаних (створених) знецінених кредитів	2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2140, 2141, 2142, 2143, 2240, 2241, 2242, 2243, 2301, 2311, 2321, 2331, 2341, 2351, 2361, 2363, 2371, 2373, 2411, 2431
Рахунки для обліку відрахувань у резерви за наданими кредитами	1529, 1549, 2019, 2029, 2039, 2049, 2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2149, 2209, 2219, 2229, 2239, 2249, 2309, 2319, 2329, 2339, 2349, 2359, 2369, 2379, 2409, 2419, 2429, 2439
Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами	6013, 6014, 6015, 6016, 6017, 6018, 6019, 6020, 6021, 6022, 6023, 6024, 6025, 6026, 6027, 6030, 6031, 6032, 6033, 6034, 6035, 6040, 6041, 6042, 6043, 6044, 6045, 6046, 6047, 6050, 6051, 6052, 6053, 6054, 6055, 6060, 6061, 6062, 6063, 6070, 6071, 6072, 6073, 6074, 6075, 6076, 6077, 6078, 6079, 6080, 6081, 6082, 6083, 6084, 6085, 6086, 6087, 6090, 6091, 6092, 6093, 6094, 6095, 6096, 6100, 6101, 6102, 6103, 6104, 6105, 6106, 6107, 6110, 6111, 6112, 6113
Рахунки для обліку процентних витрат за отриманими кредитами	7003, 7004, 7014, 7015, 7016, 7017, 7028, 7060
Рахунки для обліку повернення раніше списаної заборгованості	6711, 6712, 6717
Рахунки для обліку відрахувань у резерви	7701, 7702, 7706

Рахунки для обліку неамортизованої премії/дисконту за наданими кредитами є активно-пасивними. За дебетом цих рахунків проводяться суми премії за наданими кредитами і суми амортизації дисконту під час нарахування доходів за звітний період, а за кредитом – суми амортизації премії під час нарахування доходів за звітний період і суми дисконту за наданими кредитами.

Рахунки для обліку отриманих банком кредитів є пасивними. За кредитом рахунків проводяться суми отриманих кредитів, а за дебетом – суми погашення заборгованості за отриманими кредитами.

Рахунки для обліку неамортизованої премії/дисконту за отриманими кредитами є також активно-пасивними. За кредитом цих рахунків проводяться суми амортизації дисконту під час нарахування витрат за звітний період і суми премії за отриманими кредитами, а за дебетом – суми дисконту за отриманими кредитами і суми амортизації премії під час нарахування витрат за звітний період.

Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми нарахованих доходів, а за кредитом — суми нарахованих доходів під час їх отримання і суми, перераховані на рахунок прострочених нарахованих доходів.

Рахунки для обліку нарахованих процентних витрат за отриманими кредитами є пасивними. За кредитом цих рахунків проводяться суми нарахованих витрат, а за дебетом – суми нарахованих витрат під час їх сплати.

Рахунки для обліку переоцінених наданих кредитів є активно-пасивними. За дебетом цих рахунків проводяться суми збільшення вартості (дооцінки) кредитів, наданих іншим банкам, і списані суми уцінки за кредитами під час їх продажу або рекласифікації, а за кредитом – суми зменшення вартості (уцінки) кредитів, наданих іншим банкам, і списані суми за кредитами під час їх продажу або рекласифікації.

Рахунки для обліку придбаних (створених) знецінених кредитів є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми придбаних (створених) знецінених кредитів, а за кредитом – суми погашення заборгованості за придбаними (створеними) знеціненими кредитами.

Рахунки для обліку відрахувань у резерви за наданими кредитами є активно-пасивними. За кредитом цих рахунків проводяться суми сформованих резервів, за дебетом – суми зменшення вартості (уцінки) резервів і суми використаних резервів.

Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами є пасивними, а рахунки для обліку процентних витрат за отриманими кредитами – активними.

Рахунки для обліку повернення раніше списаної заборгованості є пасивними.

Зобов'язання з кредитування, тобто зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах, обліковується за рахунками класу 9 «Позабалансові рахунки», групи 912 «Зобов'язання з кредитування, надані клієнтам».

Для обліку забезпечення кредитних операцій використовуються рахунки класу 9 «Позабалансові рахунки», груп 950 «Отримана застава» і 952 «Іпотека».

1.4. Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення

У бухгалтерському обліку інформацію щодо кредитних операцій банку відображають за допомогою таких бухгалтерських проводок:

1. Надання кредиту позичальнику:

- Дт рахунки для обліку наданих кредитів;
- Кт рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001 А «Банкноти та монети в касі банку», 1002 А «Банкноти та монети в касі відділень банку», 1200 А «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», 1500 АП «Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках», 2600 АП «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», 2605 АП «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних

карток», 2620 АП «Кошти на вимогу фізичних осіб», 2625 АП «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток» та ін.).

2. Амортизація дисконту:

- Дт рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (розділи 15, 20, 21, 22, 23, 24);

- Кт рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (розділ 60).

3. Отримання застави, як забезпечення кредиту:

- Дт рахунок 9500 А «Отримана застава»;

- Кт 990 контррахунки для рахунків розділів 90 – 95.

Більшість банківських кредитів надається під заставу. Предметом застави можуть бути нерухомість, товарно-матеріальні цінності, цінні папери, готова продукція, сировина, дорогоцінні метали, майнові права на грошові кошти, розміщені на депозит, тощо. Вартість предмета застави визначається банком за ринковою вартістю. Застава оформляється договором застави відповідно до Закону України «Про заставу».

Бухгалтерський облік забезпечення кредитних операцій здійснюється протягом дії відповідного договору про забезпечення виконання зобов'язань за такими позабалансовими активними рахунками: 9500 «Отримана застава»; 9501 «Заставна за іпотечними кредитами»; 9503 «Застава за складськими свідоцтвами»; 9520 «Земельні ділянки»; 9521 «Нерухоме майно житлового призначення»; 9523 «Інші об'єкти нерухомого майна».

4. Погашення основного боргу за наданими кредитами:

- Дт рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та ін.);

- Кт рахунки для обліку наданих кредитів.

5. Сплата процентів на дату погашення кредиту (або періодично):

- Дт рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625;

- Кт рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами.

Визнані банком доходи від проведення кредитних операцій відображають у бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та обачності.

Бухгалтерський облік нарахованих доходів здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною кредитною операцією (договором) окремо.

6. Сплата комісійних за кредитне обслуговування:

- Дт рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625;

- Кт рахунки 6101 П «Комісійні доходи від кредитного обслуговування банків», 6111 П «Комісійні доходи від кредитного обслуговування клієнтів».

7. Списання забезпечення у випадку виконання зобов'язання:

- Дт 990 контррахунки для рахунків розділів 90 – 95;

- Кт рахунки 9500 А «Отримана застава», 9031 П «Отримані гарантії», 9030 П «Гарантії, отримані від уряду України»;
- Кт 990 – контррахунки для рахунків розділів 90 – 95.

Контрольні запитання

1. За якими критеріями класифікують банківські кредити?
2. З яких етапів складається процес кредитування у банках?
3. За якими критеріями класифікують балансові рахунки для обліку кредитних операцій?
4. Як у бухгалтерському обліку відображають операції з надання й погашення кредиту?

2 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

2.1 Поняття фінансових інвестицій та їх класифікація

Фінансові інвестиції — це активи, які утримуються інвестором з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора. До таких активів зазвичай відносять цінні папери, зокрема акції, облігації, депозитні сертифікати, казначейські зобов'язання.

Згідно із Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV цінні папери — це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника та передбачають виконання зобов'язань відповідно до умов їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Мета фінансових інвестицій може бути різною, зокрема отримання доходу у вигляді дивідендів чи відсотків за цінними паперами або прибутку від збільшення ринкової вартості цінних паперів, а також налагодження сприятливих ділових зв'язків з іншим підприємством.

З позиції бухгалтерського обліку фінансові інвестиції можна класифікувати:

- за термінами вкладень;
- економічною природою цінних паперів, в які інвестуються кошти;
- ступенем впливу і контролю;
- можливістю визначення справедливої вартості цінних паперів, в які інвестуються кошти.

За термінами вкладень фінансові інвестиції поділяють на короткострокові й довгострокові.

Короткострокові фінансові інвестиції — це інвестиції, які утримуються інвестором на строк, що не перевищує один рік, і які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. До поточних фінансових інвестицій

належать еквіваленти грошових коштів, тобто короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості, та інші поточні інвестиції.

Довгострокові фінансові інвестиції — це інвестиції, які утримуються інвестором на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент.

За економічною природою цінних паперів, в які інвестуються кошти, фінансові інвестиції можна класифікувати таким чином:

- інвестиції в пайові цінні папери;
- інвестиції в боргові цінні папери;
- інвестиції в іпотечні цінні папери;
- інвестиції в приватизаційні цінні папери;
- інвестиції в похідні цінні папери.

У Законі України «Про цінні папери і фондовий ринок» дається таке визначення зазначених вище видів цінних паперів.

Пайові цінні папери — цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів і сертифікатів фондів операцій з нерухомістю), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім сертифікатів фондів операцій з нерухомістю) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів фондів операцій з нерухомістю). До пайових цінних паперів відносять: акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати фондів операцій з нерухомістю.

Боргові цінні папери — цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у певний строк кошти відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів належать: облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі.

Іпотечні цінні папери — цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносять: іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні.

Приватизаційні цінні папери — цінні папери, які посвідчують право власника на безплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Похідні цінні папери — цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

Купонні цінні папери (цінні папери з певним прибутком) — цінні папери з фіксованою річною ставкою процента (купона) або цінні папери із змінною ставкою, якщо за умовами випуску цінного папера ставка

визначається залежно від процентної ставки на певну дату або протягом певного періоду на певному ринку.

Операції з цінними паперами комерційний банк здійснює на підставі письмового дозволу НБУ і відповідної ліцензії, яку видає Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку України.

2.2 Методологічні основи бухгалтерського обліку фінансових інвестицій

Питання, пов'язані з визнанням, оцінюванням та розкриттям інформації про фінансові інвестиції, на міжнародному рівні регламентуються такими МСФЗ: МСБО 27 «Консолідовані та окремі фінансові звіти»; МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства»; МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання»; МСБО 36 «Зменшення корисності активів»; МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»; МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу»; МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації».

Методологічні основи бухгалтерського обліку фінансових інвестицій вітчизняних банків визначено Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України, затвердженою Постановою Правління НБУ від 21.02.2018 № 14.

Фінансовий інструмент – це договір, згідно з яким одночасно виникає фінансовий актив в одного суб'єкта господарювання і фінансове зобов'язання або інструмент власного капіталу в іншого.

Банк після первісного визнання боргового фінансового активу оцінює його на основі бізнес-моделі й характеристик грошових потоків:

1) за амортизованою собівартістю (амортизована собівартість фінансового активу або фінансового зобов'язання – сума, у якій оцінюється фінансовий актив або фінансове зобов'язання під час первісного визнання, за вирахуванням отриманих або сплачених коштів (основної суми боргу, процентних доходів (витрат) або інших платежів, пов'язаних з ініціюванням фінансового активу або фінансового зобов'язання), збільшена або зменшена на величину накопиченої амортизації, розрахованої з використанням ефективної ставки відсотка – різниці між первісно визнаною сумою та сумою погашення фінансового інструменту, а також для фінансових активів скоригована з урахуванням оцінного резерву під кредитні збитки);

2) справедливою вартістю з визнанням переоцінки в іншому сукупному доході;

3) справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки.

Банк визначає бізнес-модель не для кожного активу, а на рівні груп фінансових активів, якими управляє в сукупності для досягнення певної бізнес-мети.

Банк рекласифікує боргові фінансові активи виключно в разі зміни бізнес-моделі, що використовується для управління фінансовими активами, за винятком фінансових активів, облік яких банк визначає на власний розсуд за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки під час первісного визнання.

Класифікацію балансових рахунків для обліку операцій з цінними паперами банку наведено у таблиці 2.1.

Банк оцінює й відображає в бухгалтерському обліку борговий фінансовий актив за амортизованою собівартістю, якщо одночасно виконуються такі умови:

- фінансовий актив утримується у межах бізнес-моделі, метою якої є утримання фінансових активів для отримання передбачених договором грошових потоків;

- договір за фінансовим активом передбачає отримання у певні дати грошових потоків, які є виключно платежами в рахунок основної суми та процентів на непогашену частину основної суми.

Таблиця 2.1 – Класифікація балансових рахунків для обліку операцій з цінними паперами банку

Вид операції	Назва розділу	Назва групи	Рахунки
Операції з ЦП, які емітує та рефінансує НБУ	Розділ 14 «Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, та боргові фінансові інструменти, випущені Національним банком України»	Група 140 «Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України і які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки», група 141 «Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України і які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 142 «Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України і які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 143 «Депозитні сертифікати Національного банку України, розміщені в банках України, що обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 144 «Депозитні сертифікати Національного банку України, розміщені в банках України, що обліковуються за амортизованою собівартістю», група 145 «Депозитні сертифікати Національного банку України, розміщені в банках України, що обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»	1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1408, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1426, 1428, 1429, 1430, 1435, 1436, 1438, 1440, 1446, 1448, 1450, 1455, 1456, 1458

Продовження таблиці 2.1

Вид операції	Назва розділу	Назва групи	Рахунки
Операції з ЦП кредитного характеру з клієнтами	Розділ 20 «Кредити, надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю», розділ 22 «Кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю», розділ 23 «Кредити, надані суб'єктам господарювання, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за справедливою вартістю», розділ 24 «Кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю»	Група 201 «Кредити, надані за операціями репо суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 202 «Кредити, надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 204 «Придбані (створені) знецінені кредити суб'єктів господарювання, що обліковуються за амортизованою собівартістю», група 222 «Кредити, надані за врахованими векселями фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 231 «Кредити, надані за операціями репо суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 232 «Кредити, надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 239 «Кредити, надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/ збитки», група 242 «Кредити, надані за врахованими векселями фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 245 «Кредити, надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»	2010, 2016, 2018, 2019, 2020, 2026, 2028, 2029, 2040, 2041, 2220, 2226, 2228, 2229, 2310, 2311, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2326, 2327, 2328, 2329, 2390, 2391, 2392, 2420, 2421, 2426, 2427, 2428, 2429, 2452, 2456, 2457, 2458
Операції з формування ресурсної бази	Розділ 33 «Цінні папери власного боргу та похідні фінансові зобов'язання»	Група 330 «Цінні папери власного боргу, випущені банком, які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 331 «Цінні папери власного боргу, випущені банком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки», група 332 «Ощадні (депозитні) сертифікати, випущені банком, які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 333 «Ощадні (депозитні) сертифікати, випущені банком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/ збитки»	3300, 3301, 3303, 3305, 3306, 3307, 3308, 3310, 3313, 3314, 3315, 3316, 3318, 3320, 3326, 3328, 3330, 3335, 3336, 3338

Продовження таблиці 2.1

Вид операції	Назва розділу	Назва групи	Рахунки
Операції з фінансовими інвестиціями	Розділ 30 «Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки», розділ 31 «Цінні папери з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, та похідні фінансові активи, призначені для обліку хеджування», розділ 32 «Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю», розділ 41 «Інвестиції в асоційовані компанії», розділ 42 «Інвестиції в дочірні компанії»	Група 300 «Акції, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/ збитки», група 301 «Боргові цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки», група 310 «Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 311 «Боргові цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід», група 321 «Боргові цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю», група 410 «Інвестиції в асоційовані компанії», група 420 «Інвестиції в дочірні компанії»	3002, 3003, 3005, 3007, 3008, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3018, 3102, 3103, 3105, 3107, 3108, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3118, 3119, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214, 3216, 3218, 3219, 4102, 4103, 4105, 4109, 4202, 4203, 4205, 4208
Позабалансові рахунки	Розділ 93 «Вимоги та зобов'язання щодо андерайтингу цінних паперів, спотових і строкових фінансових інструментів, крім інструментів валютного обміну», розділ 95 «Інші зобов'язання і вимоги», розділ 97 «Цінні папери та інші активи клієнтів на зберіганні», розділ 98 «Облік інших цінностей та документів»	Група 930 «Цінні папери до отримання за операціями андерайтингу», група 931 «Цінні папери до відправлення за операціями андерайтингу», група 950 «Отримана застава», група 951 «Надана застава», група 970 «Цінні папери та інші активи клієнтів на зберіганні», група 981 «Інші цінності і документи», група 982 «Бланки цінних паперів та бланки суворого обліку», група 983 «Документи і цінності, прийняті та відправлені на інкасо»	9300, 9310, 9500, 9510, 9702, 9703, 9704, 9811, 9819, 9820, 9830, 9831

Банк оцінює й відображає в бухгалтерському обліку борговий фінансовий актив за справедливою вартістю з визнанням переоцінки в іншому сукупному доході, якщо одночасно виконуються такі умови:

- фінансовий актив утримується у межах бізнес-моделі, мета якої досягається як шляхом отримання передбачених договором грошових потоків, так і шляхом продажу фінансових активів;

- договір за фінансовим активом передбачає отримання у певні дати грошових потоків, які є виключно платежами в рахунок основної суми та процентів на непогашену частину основної суми.

Банк визнає за таким фінансовим активом прибутки або збитки в складі іншого сукупного доходу до дати припинення його визнання або рекласифікації, крім прибутків або збитків від його знецінення, процентних доходів та прибутків або збитків від зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют.

Банк оцінює і відображає в бухгалтерському обліку всі інші боргові фінансові активи за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, якщо такі фінансові активи не відповідають критеріям щодо їх подальшого оцінювання за амортизованою або справедливою вартістю з визнанням переоцінки через інший сукупний дохід.

Банк після первісного визнання оцінює та відображає в бухгалтерському обліку всі фінансові зобов'язання за амортизованою собівартістю, за винятком:

1) фінансових зобов'язань, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки;

2) фінансових зобов'язань, які виникають, якщо передавання фінансового активу не відповідає умовам припинення визнання або застосовується принцип продовження участі;

3) договорів фінансової гарантії, авалю, поручительства;

4) зобов'язань з кредитування за ставкою, нижчою за ринкову;

5) умовної компенсації, визнаної покупцем під час об'єднання бізнесів, до якої застосовується Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 "Об'єднання бізнесу"; така умовна компенсація в подальшому оцінюється за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки.

Облік інвестицій у боргові цінні папери має свої особливості. Це зумовлено тим, що вони:

- по-перше, можуть бути куплені за номіналом, з дисконтом або премією;

- по-друге, на момент придбання купонних цінних паперів за ними можуть бути накопичені проценти.

Дисконт — це різниця між номінальною вартістю цінних паперів та їхньою вартістю під час первісного визнання без урахування нарахованих на час придбання процентів, якщо така вартість є нижчою за номінальну.

Премія — це перевищення вартості цінних паперів при їх первісному визнанні без урахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів над їх номінальною вартістю.

Придбані боргові цінні папери відображають у бухгалтерському обліку в розрізі таких складових:

- номінальна (первісна) вартість;

- дисконт або премія;

- сума накопичених процентів на дату придбання.

Дисконт і премія за борговими цінними паперами амортизуються протягом періоду від дати придбання до дати їх продажу або погашення за методом ефективної ставки відсотка. Амортизація дисконту (премії) не здійснюється для боргових цінних паперів, якщо величина дисконту (премії) на дату придбання є несуттєвою, тобто меншою, ніж 1 % від суми номіналу. У такому разі вся сума дисконту (премії) збільшує (зменшує) процентні доходи під час первісного визнання цінного папера.

Нарахування процентів здійснюється залежно від умов випуску цінних паперів, але не рідше одного разу на місяць протягом періоду від дати придбання цінного папера до дати його продажу або погашення.

Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням процентів.

Облік операції з придбання фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки на дату операції проводять такими бухгалтерськими проводками (таблиці 2.2, 2.3).

Таблиця 2.2 – Облік операцій з придбання боргових фінансових активів

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку номіналу фінансового активу	Рахунки для обліку кредиторської заборгованості	На суму номіналу
Рахунки для обліку премії/дисконту	Рахунки для обліку кредиторської заборгованості	На суму премії (у тому числі на суму накопичених процентів і визнання процентного доходу за балансовими рахунками для обліку премії/дисконту)
Рахунки для обліку кредиторської заборгованості	Рахунки для обліку премії/дисконту	На суму дисконту (у тому числі на суму накопичених процентів і визнання процентного доходу за балансовими рахунками для обліку премії/дисконту за умови перевищення суми дисконту над сумою накопичених процентів)
Рахунки для обліку нарахованих процентних доходів	Рахунки для обліку кредиторської заборгованості	На суму накопичених процентів і визнання процентного доходу окремо

Продовження таблиці 2.2

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку премії/дисконту	Рахунок для обліку результатів коригування за операціями з акціонерами, рахунок для обліку доходу під час первісного визнання фінансових активів за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива	На суму різниці між справедливою вартістю та вартістю за договором (без урахування витрат на операцію), якщо справедлива вартість є вищою, ніж вартість договору
Рахунок для обліку результатів коригування за операціями з акціонерами, рахунок для обліку витрат під час первісного визнання фінансових активів за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива	Рахунки для обліку премії/дисконту	На суму різниці між вартістю за договором (без урахування витрат на операцію) та справедливою вартістю, якщо справедлива вартість є нижчою, ніж вартість договору

Таблиця 2.3 – Облік операцій з придбання інструментів капіталу

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку інструментів капіталу	Рахунки для обліку кредиторської заборгованості	На суму вартості придбання фінансового інструменту (без урахування витрат на операцію)
Рахунки для обліку інструментів капіталу	Рахунок для обліку результатів коригування за операціями з акціонерами, рахунок для обліку доходу під час первісного визнання фінансових активів за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива	На суму різниці між справедливою вартістю та вартістю за договором (без урахування витрат на операцію), якщо справедлива вартість є вищою, ніж вартість договору
Рахунок для обліку результатів коригування за операціями з акціонерами, рахунок для обліку витрат під час первісного визнання фінансових активів за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива	Рахунки для обліку інструментів капіталу	На суму різниці між вартістю за договором (без урахування витрат на операцію) та справедливою вартістю, якщо справедлива вартість є нижчою, ніж вартість договору

Банк відображає в бухгалтерському обліку зміну справедливої вартості фінансових активів від дати операції до дати розрахунку за операцією з придбання фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, такими бухгалтерськими проводками (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 – Облік зміни справедливої вартості фінансових активів від дати операції до дати розрахунку за операцією з придбання фінансових активів

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку переоцінки	Рахунки для обліку результату від операцій з фінансовими активами та фінансовими зобов'язаннями	На суму дооцінки
Рахунки для обліку результату від операцій із фінансовими активами та фінансовими зобов'язаннями	Рахунки для обліку переоцінки	На суму уцінки

Банк відображає в бухгалтерському обліку витрати на операції за фінансовими активами, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, такою бухгалтерською проводкою (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5 – Облік витрат на операції за фінансовими активами, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки

Дебет	Кредит	Примітка
Відповідні рахунки з обліку витрат	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів, рахунки клієнтів	На суму витрат на операції з придбання фінансових активів

Банк на дату розрахунку за операцією з придбання фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, здійснює таку бухгалтерську проводку (таблиця 2.6).

Банк на дату операції відображає вартість придбаних фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, за позабалансовими рахунками, такими бухгалтерськими проводками (таблиця 2.7).

Таблиця 2.6 – Облік придбаних фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, на дату розрахунку

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку кредиторської заборгованості	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів, рахунки клієнтів	На суму вартості придбання фінансового активу

Таблиця 2.7 – Облік придбаних фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, на дату операції на позабалансових рахунках

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунок для обліку активів до отримання та депозитів до розміщення	Контррахунки	На суму справедливої вартості фінансових активів до отримання
Контррахунки	Рахунок для обліку активів до відправлення та депозитів до залучення	На суму коштів до сплат

2.3 Облік інвестицій у асоційовані та дочірні компанії

До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Асоційована компанія (підприємство) — це компанія, у якій інвестор має суттєвий вплив і яка не є ні дочірньою компанією, ні спільним підприємством інвестора. Суттєвий вплив означає, що інвестор прямо або через дочірні компанії володіє 20 % або більше голосів об'єкта інвестування. Суттєвий вплив є, якщо інвестор (банк) прямо або через дочірні компанії володіє менш ніж 20 % голосів об'єкта інвестування, але виконуються щонайменше дві з таких умов:

- інвестор (банк) має представників у раді директорів або аналогічному керівному органі компанії;
- інвестор (банк) бере участь у визначенні стратегії та операцій компанії;
- здійснюється обмін управлінським персоналом між інвестором (банком) та компанією;
- інвестор (банк) надає компанії суттєву технічну інформацію.

Дочірня компанія (підприємство) — це компанія, яку контролює інша компанія (відома як материнська компанія). Контроль передбачає, що материнська компанія (банк) прямо або через дочірні компанії володіє більш ніж 50 % голосів об'єкта інвестування. Контроль є, якщо материнська компанія (банк) прямо або через дочірні компанії володіє менше ніж 50 % голосів об'єкта інвестування, але має:

- частку управлінських голосів у компанії, що перевищує 50 % завдяки договорам з іншими інвесторами;
- право визначати фінансову та операційну політику підприємства згідно з установчими документами;
- право призначати або звільняти більшість членів ради директорів або аналогічного керівного органу компанії;
- право визначального голосу в раді директорів або аналогічному керівному органі компанії.

Банк первісно визнає інвестиції в асоційовані та дочірні компанії за собівартістю.

Банк здійснює подальший облік інвестицій у дочірні та асоційовані компанії за однією з таких оцінок:

- 1) за собівартістю;
- 2) за справедливою вартістю;
- 3) за методом участі в капіталі.

Банк визнає дивіденди, отримані від дочірнього або асоційованого підприємства в складі прибутку чи збитку, коли встановлено право на їх отримання.

Банк після первісного визнання дивідендів переглядає на зменшення корисності інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, які обліковуються за собівартістю або за методом участі в капіталі.

Банк на дату отримання суттєвого впливу або контролю відображає в бухгалтерському обліку інвестиції в асоційовані та дочірні компанії такою бухгалтерською проводкою (таблиця 2.8).

Банк обліковує інвестицію в асоційовану та дочірню компанії за методом участі в капіталі, починаючи з останнього дня місяця, у якому об'єкт інвестування відповідає критеріям визначення асоційованої компанії.

Таблиця 2.8 – Облік інвестиції в асоційовані та дочірні компанії на дату отримання суттєвого впливу або контролю

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів, рахунки клієнтів	На суму вартості придбання

Банк припиняє застосування методу участі в капіталі, починаючи з останнього дня місяця, у якому об'єкт інвестування не відповідає критеріям визначення асоційованої або дочірньої компанії.

Банк визнає свою частку в чистому прибутку (збитку) асоційованої або дочірньої компанії і відображає такими бухгалтерськими проводками (таблиця 2.9).

Таблиця 2.9 – Облік частки в чистому прибутку (збитку) асоційованої або дочірньої компанії

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії	Рахунки для обліку доходу від інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, що обліковуються за методом участі в капіталі	На суму частки прибутку (пропорційно до частки участі банку в капіталі асоційованої або дочірньої компанії)
Рахунки для обліку витрат від інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, що обліковуються за методом участі в капіталі	Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії	На суму частки збитку (пропорційно до частки участі банку в капіталі асоційованої або дочірньої компанії)

Банк визначає свою частку прибутків або збитків після коригування їх на суму дивідендів за кумулятивними привілейованими акціями незалежно від того, чи були дивіденди оголошені, чи ні, якщо асоційована або дочірня компанія має в обігу такі акції, що утримуються іншими сторонами та класифікуються як власний капітал.

Банк відображає зміни у власному капіталі (іншому сукупному доході) асоційованої або дочірньої компанії пропорційно до його участі в капіталі цієї компанії такими бухгалтерськими проводками (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10 – Облік змін у власному капіталі (іншому сукупному доході) асоційованої або дочірньої компанії

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії	Рахунок для обліку результату переоцінювання інвестицій у асоційовані та дочірні компанії	На суму збільшення власного капіталу (іншого сукупного доходу) об'єкта інвестування
Рахунок для обліку результату переоцінки інвестицій у асоційовані та дочірні компанії	Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії	На суму зменшення власного капіталу (іншого сукупного доходу) об'єкта інвестування

Банк припиняє визнання своєї частки подальших збитків, якщо частка банку в збитках асоційованої або дочірньої компанії дорівнює балансовій вартості інвестиції в асоційовану компанію або перевищує її.

Банк відображає в бухгалтерському обліку за нульовою вартістю фінансові інвестиції, за якими балансова вартість зменшилася до нульового значення. Після зменшення балансової вартості інвестиції в асоційовану або дочірню компанію до нульового значення банк визнає додаткові збитки та зобов'язання лише в обсязі взятих на себе юридичних або конструктивних зобов'язань чи здійснених платежів за дорученням асоційованої або дочірньої компанії.

Банк поновлює в бухгалтерському обліку фінансові інвестиції в сумі, що перевищує частку раніше не визнаних збитків, якщо надалі об'єкт інвестування звітує про чисті прибутки, та здійснює таку бухгалтерську проводку (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11 – Облік фінансових інвестицій в сумі, що перевищує частку раніше не визнаних збитків, якщо надалі об'єкт інвестування звітує про чисті прибутки

Дебет	Кредит	Примітка
Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії	Рахунок для обліку доходу від інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, що обліковуються за методом участі в капіталі	На суму прибутку

Контрольні запитання

1. Які види цінних паперів визначені законодавством України?
2. За якими критеріями можна класифікувати балансові рахунки для обліку операцій банку з цінними паперами?
2. Рахунки яких розділів використовують для обліку операцій з цінними паперами?
3. За якими критеріями здійснюють класифікацію балансових рахунків для обліку кредитних операцій?
4. У чому полягають відмінності між асоційованою та дочірньою компаніями?

3 ОБЛІК ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

3.1 Економічний зміст валютних операцій, їхні види і класифікація

До валютних операцій належать операції, пов'язані:

– з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

– використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

– увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

До валютних цінностей відносять:

- *валюту України* — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;

- *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;

- *іноземну валюту* — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;

- *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті;

- *банківські метали* — це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Відповідно до чинного законодавства України банки мають право здійснювати валютні операції тільки після отримання генеральної ліцензії НБУ.

Види операцій з валютними цінностями, які можуть здійснювати банки, порядок і умови видачі банківських ліцензій регулюються нормами *«Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів»*, затвердженими Постановою Правління НБУ від 08.09.2011 № 306.

Банки мають право здійснювати такі операції з валютними цінностями:

а) неторговельні операції з валютними цінностями;

Поточними неторговельними операціями є такі розрахунки:

- виплата іноземної валюти готівкою та платіжними документами в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженнями;
- здійснення обмінних операцій з іноземною валютою та платіжними документами в іноземній валюті;
- виплата іноземної валюти готівкою, за чеками та пластиковими картками фізичним особам (резидентам і нерезидентам);
- купівля платіжних документів в іноземній валюті фізичними особами (резидентами й нерезидентами);
- виплата авторських гонорарів і платежів за користування авторськими правами;
- перерахування коштів на проведення міжнародних виставок, конгресів, симпозіумів та інших міжнародних зустрічей;
- оплата праці нерезидентів, які згідно з укладеними трудовими угодами (контрактами) працюють в Україні;
- перерахування коштів в іноземній валюті за навчання, лікування, патентування, сплату митних платежів, членських внесків;
- платежі з відшкодування витрат судових, арбітражних, нотаріальних, правоохоронних органів;
- виплата іноземної валюти готівкою за переказами з-за кордону та переказ за межі України (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина, допомога родичам тощо);
- інші виплати та перекази в іноземній валюті, що не суперечать чинному законодавству України.

б) ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;

в) ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;

г) ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;

д) відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;

е) відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;

ж) залучення й розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;

и) залучення й розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;

к) операції з банківськими металами на валютному ринку України;

л) операції з банківськими металами на міжнародних ринках;

м) інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках.

Уповноважені банки на підставі письмового дозволу НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями в частині проведення операцій з банківськими металами на міжнародних ринках мають право здійснювати такі види операцій з банківськими металами:

- а) відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах у банках-нерезидентах і проведення операцій за ними;
- б) купівля-продаж банківських металів за іноземну валюту;
- в) розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах;
- г) отримання міжбанківських кредитів у банківських металах;
- д) надання й отримання банківських металів у заставу;
- е) відповідальне зберігання банківських металів у банках-нерезидентах.

Широкий спектр банківських валютних операцій дає змогу класифікувати їх як за ознаками, що є загальними для всіх банківських операцій, так і за ознаками, властивими лише валютним операціям, а саме:

- за економічною суттю;
- видами ринків, на яких здійснюються валютні операції;
- видами валютних цінностей;
- ступенем конвертованості іноземних валют;
- видами руху грошових потоків;
- характером посередницької діяльності;
- контрагентами, з якими проводяться валютні операції;
- наміром проведення;
- джерелами коштів;
- строками проведення;
- впливом на валютну позицію банку;
- відображенням на рахунках бухгалтерського обліку;
- типом події;
- видами доходів (витрат).

За економічною суттю валютні операції поділяють на касові, розрахункові, кредитні, депозитні, обмінні, гарантійні, довірчі тощо.

Обмінні операції — це операції з обміну одних валютних цінностей на інші.

Залежно від того, в якій формі одні валютні цінності обмінюються на інші, обмінні операції поділяють на готівкові, безготівкові й комбіновані (готівково-безготівкові).

Готівкові обмінні операції — це фізична купівля або продаж одних видів валютних цінностей в обмін на інші. Готівкові обмінні операції здійснюються банками через операційну касу або пункт обміну іноземної валюти. До комбінованих (готівково-безготівкових) обмінних операцій відносять операції з купівлі-продажу готівкових валютних цінностей в обмін на безготівкові.

Безготівкові обмінні операції — це операції з купівлі-продажу валютних цінностей, які здійснюються з використанням системи безготівкових розрахунків.

Залежно від строку поставки валютних цінностей безготівкові обмінні операції поділяють на спотові й строкові.

Операція «спот» — це операція з купівлі-продажу одних валютних цінностей в обмін на інші за обумовленим курсом на умовах їх поставки контрагентами не пізніше другого робочого дня після дати укладення угоди.

Обмінні операції вважаються *строковими*, якщо період від дати укладення угоди до дати валютування становить понад два робочі дні. До строкових обмінних операцій належать форвардні, свопові, ф'ючерсні й опціонні операції.

Форвардні операції — це вид строкових валютних угод, при яких під час укладення угоди фіксуються сума, валютний курс і термін поставки валюти, який перевищує два робочих дні. При цьому до настання обумовленого терміну платежі не здійснюються. Сума і строк угоди форвард є необмеженими.

Валютний своп — це купівля-продаж однієї валюти в обмін на іншу на умовах зворотного викупу на певну дату в майбутньому за певним курсом. Класичні «свопи» залежно від послідовності виконаних операцій «спот» і «форвард» поділяють на репорт і депорт. Репорт — це продаж валюти на умовах «спот» і одночасна купівля на умовах «форвард». Депорт — це купівля валюти на умовах «спот» і продаж на умовах «форвард».

Валютними ф'ючерсами називають контрактні угоди про купівлю або продаж стандартизованої суми іноземної валюти за стандартизованою специфікацією валют та узгодженою ціною. Відповідно до такої угоди її учасники одержують і право, і зобов'язання обміняти обумовлену стандартизовану суму певної валюти на іншу в установлені терміни в майбутньому за курсами, визначеними на момент укладення угоди. Здійснення валютних ф'ючерсних операцій відбувається тільки на біржовому ринку.

Особливостями валютного ф'ючерсного ринку є високий ступінь стандартизації контрактів; обмежене коло валют, що обмінюються одна на одну; висока ліквідність контрактів; надійність укладених угод; можливість при незначних початкових витратах оперувати значними сумами.

Валютний опціон — контракт, який надає його покупцеві право, але не зобов'язання, придбати або продати певну суму однієї валюти в обмін на іншу за обумовленим валютним курсом протягом певного періоду або за курсом на визначену наперед дату.

Власник опціону має право реалізувати опціон або ж відмовитися від нього залежно від того, наскільки сприятливими для нього будуть коливання валютного курсу.

Продавець опціону зобов'язаний виконати валютну операцію за курсом обміну, встановленим за опціонною угодою, і забезпечити власникові опціону виконання умов угоди до завершення встановленого терміну.

3.2 Методологічні основи бухгалтерського обліку валютних операцій

Методологія відображення в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземній валюті й банківських металах, що здійснюють банки України, регулюється *Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України*, затвердженою Постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004.

З огляду на бухгалтерський облік розрахунки в іноземній валюті поділяють за датою розрахунків і датою операції. Вони можуть бути балансовими і позабалансовими.

Відображення валютних операцій у балансі банку має певні особливості, які необхідно враховувати під час здійснення аналітичних процедур:

- відбиваються валютні операції у балансі банку у подвійній оцінці – за номіналом і в гривневому еквіваленті за офіційним курсом;
- застосовується принцип мультивалютності, який полягає у запису операцій в іноземній валюті за тими самими рахунками, що й операцій у гривнях; зв'язок між операціями в іноземній та національній валютах забезпечується використанням технічних рахунків;
- статті балансу, де відображаються валютні операції, поділяються на монетарні й немонетарні.

Монетарні статті – статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані чи сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їхніх еквівалентів. Монетарні статті балансу переоцінюють під час кожної зміни офіційного валютного курсу.

Немонетарні статті – статті, інші, ніж монетарні статті балансу. Операції, які належать до цієї категорії, відображають у балансі у національній валюті за курсом, чинним на дату відображення у бухгалтерському обліку. Прикладами немонетарних статей балансу можуть бути дебіторська заборгованість за авансами з придбання основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей і кредиторська заборгованість з продажу основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей тощо. Ці статті відображають у фінансовій звітності за офіційним валютним курсом на дату їх розрахунку.

Одним із визначальних факторів побудови фінансового обліку банківських валютних операцій є їх вплив на валютну позицію банку.

Валютна позиція – це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) і зобов'язань (балансових і позабалансових) у кожній іноземній валюті. Якщо вони дорівнюють одне одному, то валютна позиція вважається *закритою*, в іншому випадку – *відкритою*. Відкрита позиція є *короткою*, якщо обсяг зобов'язань перевищує обсяг вимог, і *довгою*, якщо обсяг вимог перевищує обсяг зобов'язань. Довгу відкриту валютну позицію

під час розрахунку записують зі знаком «+», коротку – зі знаком «-». Величина загальної відкритої валютної позиції банку визначається як сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всією іноземною валютою.

При різкому підвищенні курсу гривні до долара США або євро на внутрішньому ринку (або очікуванні такого підвищення) з метою отримання додатної курсової різниці банк диверсифікує структуру активів і пасивів для того, щоб пасиви в іноземній валюті перевищували активи в іноземній валюті (коротка відкрита валютна позиція банку). При цьому ураховуються позабалансові вимоги і зобов'язання банку, виражені в іноземній валюті.

При різкому зниженні курсу гривні до долара США або євро на внутрішньому і світовому ринках (або очікуванні такого зниження) банк контролює отримання додатної курсової різниці за умови, що активи в іноземній валюті перевищують його зобов'язання в іноземній валюті (довга відкрита валютна позиція банку). При цьому також ураховуються позабалансові вимоги й зобов'язання банку, виражені в іноземній валюті.

До операцій банку, що впливають на розмір відкритої валютної позиції, належать:

- купівля, продаж готівкової та безготівкової іноземної валюти та банківських металів, у тому числі строкові операції, за якими виникають вимоги й зобов'язання в іноземних валютах (банківських металах), незалежно від способів і форм розрахунків за ними;

- нарахування, отримання, сплата іноземної валюти у вигляді доходів і витрат;

- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу;

- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті;

- формування резервів в іноземній валюті за рахунок витрат;

- купівля-продаж основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;

- інші обмінні операції з іноземною валютою.

Активи і зобов'язання в іноземній валюті і банківських металах у фінансовій звітності відображають в гривневому еквіваленті за офіційним курсом на дату їх визнання.

Доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті в бухгалтерському обліку відображають за рахунками класів 6 і 7 у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату їх визнання з використанням технічних рахунків (тобто рахунків, що не несуть економічного навантаження і використовуються для технічного здійснення операції) групи 380 «Позиція банку щодо іноземних валют та банківських металів».

Рахунки 3800 АП «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» і 3801 АП «Еквівалент позиції банку щодо іноземної

валюти та банківських металів» забезпечують зв'язок між операціями в іноземній й національній валюті.

Рахунок 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» призначено для обліку валютної позиції при відображенні операцій, які здійснюються у двох різних валютах, або операцій з банківськими металами. За дебетом цього рахунка проводиться вартість іноземної валюти чи банківських металів, яка збільшує коротку або зменшує довгу відкриту валютну позицію. За кредитом проводиться вартість іноземної валюти чи банківських металів, яка збільшує довгу або зменшує коротку відкриту валютну позицію.

Рахунок 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» є контррахунком до рахунка 3800 і використовується для обліку гривневого еквіваленту позиції щодо іноземної валюти та банківських металів. За дебетом рахунка проводяться еквіваленти сум іноземної валюти чи банківських металів, які збільшують довгу або зменшують коротку відкриту валютну позицію. За кредитом проводяться еквіваленти сум іноземної валюти чи банківських металів, які збільшують коротку або зменшують довгу відкриту валютну позицію.

Отже, рахунки валютної позиції відображають балансові позиції банку в іноземних валютах і банківських металах, а рахунки гривневого еквівалента валютної позиції — вартість валютних позицій у гривнях.

Наприкінці кожного операційного дня суми залишків у гривневому еквіваленті за технічними рахунками 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» і 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» мають бути тотожними. Різниця між сумами залишків у гривневому еквіваленті відповідної іноземної валюти та банківських металів за аналітичними рахунками 3800 і 3801 у розрізі кодів іноземної валюти та банківських металів, що виникають у зв'язку із математичним округленням, відображають за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Залишки за технічними рахунками 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» і 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» не включають до фінансової звітності.

Для відображення в обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів за позабалансовими рахунками використовують технічний рахунок 9920 «Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами».

Доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті відображають у бухгалтерському обліку за рахунками класу 6 «Доходи» та класу 7 «Витрати» у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату їх визнання з використанням технічних рахунків групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Іноземну валюту й банківські метали, прийняті банком на зберігання, обліковують за позабалансовим рахунком 9703 «Інші активи на зберігання» у гривнях за офіційним курсом на дату прийняття їх на зберігання.

Загальний обліковий механізм відображення валютних операцій містить такі структурні елементи (таблиця 3.1):

- облік міжбанківських розрахунків в іноземній валюті;
- облік ведення поточних рахунків клієнтів в іноземній валюті;
- облік міжнародних розрахункових операцій;
- облік обмінних операцій з іноземною валютою;
- облік депозитних і кредитних операцій в іноземній валюті;
- облік операцій з банківськими металами.

Таблиця 3.1 – Рахунки бухгалтерського обліку для відображення валютних операцій

Вид операції	Групи рахунків	Рахунки
Облік міжбанківських розрахунків в іноземній валюті	120, 130, 150, 160, 390	1200, 1300, 1500, 1600, 3900, 3901
Облік ведення поточних рахунків клієнтів в іноземній валюті й облік міжнародних розрахункових операцій	150, 160, 252, 260, 262, 265	1500, 1600, 2520, 2600, 2605, 2620, 2622, 2625, 2650, 2655, 3800, 3801
Облік безготівкових обмінних операцій в іноземній валюті	150, 160, 252, 260, 265, 280, 290, 354, 364, 380, 920, 921, 922, 923, 935, 936, 992	1500, 1600, 2520, 2600, 2620, 2650, 2800, 2801, 2900, 2901, 2909, 3540, 3541, 3640, 3800, 3801, 9200, 9201, 9202, 9203, 9204, 9206, 9207, 9208, 9210, 9211, 9212, 9213, 9214, 9216, 9217, 9218, 9221, 9224, 9228, 9231, 9234, 9238, 9350, 9351, 9352, 9353, 9354, 9356, 9357, 9358, 9359, 9360, 9361, 9362, 9363, 9364, 9366, 9367, 9368, 9369, 9920
Облік операцій з банківськими металами	100, 110, 380	1001, 1002, 1003, 1101, 1102, 1107, 3800, 3801
Облік готівково-обмінних операцій в іноземній валюті	100, 380	1001, 1002, 1003, 3800, 3801
Облік депозитних операцій в іноземній валюті	252, 254, 261, 263, 265	2525, 2610, 2616, 2546, 2630, 2636, 2651, 2656
Облік кредитних операцій в іноземній валюті	131, 132, 152, 162, 201, 202, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 220, 221, 223, 230, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 245, 270	1312, 1316, 1322, 1323, 1326, 1521, 1522, 1524, 1526, 1623, 1624, 2010, 2020, 2063, 2071, 2083, 2103, 2113, 2123, 2133, 2203, 2211, 2233, 2303, 2353, 2360, 2362, 2370, 2372, 2380, 2382, 2390, 2392, 2403, 2433, 2450, 2453, 2701

Аналітичний облік активів і зобов'язань в іноземних валютах і банківських металах, реалізованих і нереалізованих результатів за операціями в іноземній валюті, відкритих валютних позицій та їх гривневих еквівалентів здійснюють у розрізі кодів валют і банківських металів.

Порядок ведення аналітичного обліку й технічні аспекти переоцінки рахунків в іноземній валюті й банківських металах банк визначає самостійно в обліковій політиці банку.

При відображенні операцій в іноземній валюті та банківських металах банки, якщо потрібно, використовують транзитні рахунки, рахунки з обліку дебіторської та кредиторської заборгованості відповідно до облікової політики з подальшим відображенням операцій за відповідними рахунками за їх призначенням.

3.3 Особливості обліку готівкових валютно-обмінних операцій

Купівля або продаж валюти банком (фінустановою) на суму до 150 тис. грн здійснюється за умови пред'явлення клієнтом (резидентом або нерезидентом) документа, що засвідчує особу. У квитанції вказуються П.І.Б. клієнта, який здійснив продаж іноземної валюти. Копіювання сторінок документа, що засвідчує особу, у цьому випадку забороняється.

Згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затвердженою Постановою Правління НБУ від 12.12.2002 № 502, до готівкових валютно-обмінних операцій належать:

1) купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

2) продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;

3) зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;

4) конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Готівкові валютно-обмінні операції банки можуть здійснювати через:

- операційну касу банку або каси його філій чи територіально відокремлених безбалансових відділень;

- власні пункти обміну іноземної валюти; обмінні пункти, що діють на підставі агентських угод з юридичними особами-резидентами.

Банки, що отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл НБУ на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями, мають право відкривати пункти обміну іноземної валюти.

Під час здійснення валютно-обмінних операцій використовуються такі касові й розрахункові документи:

- довідка за формою № 377;
- квитанція за формою № 377-А;

- довідка за формою № 06;
- квитанція за формою № 377-і;
- квитанція за формою № 377-І;
- квитанція за формою N 377-К.

Довідка за формою № 377 видається пунктом обміну валюти або касою банку фізичній особі-нерезиденту як підтвердження проведення операції з купівлі в неї готівкової іноземної валюти і дорожніх чеків за готівкові гривні. Ця довідка є дійсною протягом шести місяців від дати її видачі й надає право здійснення зворотного обміну невикористаних гривень на іноземну валюту.

Квитанція за формою № 377-А видається пунктом обміну валюти фізичним особам-резидентам як підтвердження здійснення валютно-обмінних операцій та фізичним особам-нерезидентам як підтвердження здійснення зворотного обміну невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту.

Довідка за формою № 06 видається лише пунктом обміну валюти банку або касою банку за усною заявою фізичної особи-резидента під час продажу цій особі готівкової іноземної валюти 2-ї або 3-ї груп Класифікатора іноземних валют і банківських металів і дає право на її вивезення з України. Довідка є дійсною протягом одного року від дати її видачі.

Квитанція за формою № 377-і видається касою банку як підтвердження проведення операції з прийняття на інкасо банкнот іноземних держав.

Квитанція за формою № 377-І видається касою банку як підтвердження проведення операції з прийняття на інкасо іменних чеків.

Квитанція за формою № 377-К видається касою банку фізичним особам як підтвердження здійснення таких валютно-обмінних операцій:

- купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту та за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Оформлення й видача довідок і квитанцій без здійснення валютно-обмінних операцій або їх невидача під час здійснення обмінних операцій забороняються.

3.4 Облік операцій з купівлі й продажу іноземної валюти за гривні

Операції з купівлі й продажу іноземної валюти за гривні здійснюються касами банків та обмінними пунктами за валютними курсами, які встановлює голова правління банку до початку робочого дня згідно з наказом (розпорядженням) банку.

Банк також не має права змінювати значення курсу купівлі й продажу іноземних валют протягом операційного (робочого) дня.

Операції з купівлі готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб, що здійснюються касою банку, оформляються *квитанцією за формою № 377-К та додатково для фізичних осіб-нерезидентів — довідкою за формою № 377.*

Купівля готівкової іноземної валюти за готівкові гривні касою банку відображаються в обліку такими бухгалтерськими записами:

1) на суму купленої іноземної валюти:

- Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

- Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) на суму проданої національної валюти:

- Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Операції з продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні фізичним особам-резидентам, що здійснюються касою банку, оформляються *квитанцією за формою № 377-К*.

Продаж іноземної валюти касою банку супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

1) на суму отриманої національної валюти:

- Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

- Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) на суму проданої іноземної валюти:

- Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Реалізований результат від купівлі й продажу іноземної валюти супроводжується такими проводками:

1) при позитивному результаті:

- Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів»;

- Кт 6214 «Результат від операцій купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів»;

2) при негативному результаті:

- Дт 6214 «Результат від операцій купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів».

Здійснені операції з купівлі іноземної валюти за гривні відображаються касою банку *в реєстрі купленої іноземної валюти*, а операції з продажу готівкової іноземної валюти за гривні — *у реєстрі проданої іноземної валюти*.

Як уже зазначалося, банк до початку робочого дня має забезпечити пунктів обміну валюти коштами, бланками суворого обліку й обліковими реєстрами. Видача авансу в іноземній валюті та в гривнях працівникам обмінних пунктів відображається такою проводкою:

- Дт 1007 «Банкноти та монети в дорозі»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Оприбуткування авансу в іноземній валюті та в гривнях у касу обмінного пункту супроводжується проводкою:

- Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- Кт 1007 «Банкноти та монети в дорозі».

Після закінчення операційного дня касир обмінного пункту підраховує суму прийнятої і виданої іноземної і національної валюти, роздруковує реєстри купівлі й продажу валют, звітну довідку і денний звіт і передає їх в касу банку під час щоденної інкасації. Щоденно також формуються фіскальні звіти, які підшиваються до журналу реєстратора розрахункових операцій (РРО) і зберігаються в обмінному пункті.

Операції з купівлі обмінним пунктом готівкової іноземної валюти відображаються в бухгалтерському обліку банку такими проводками:

1) на загальну суму купленої іноземної валюти:

- Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) на загальну суму проданої національної валюти:

- Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах».

Операції з продажу обмінним пунктом готівкової іноземної валюти відображаються в обліку банку такими бухгалтерськими записами:

1) на загальну суму проданої іноземної валюти:

- Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

2) на загальну суму купленої національної валюти:

- Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Відображення реалізованого результату від операцій обмінного пункту з купівлі та продажу іноземної валюти супроводжується такими проводками:

1) при позитивному результаті:

- Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів»;

- Кт 6214 «Результат від операцій купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів»;

2) при негативному результаті:

- Дт 6214 «Результат від операцій купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів». Залишок іноземної і національної валюти, який перевищує ліміт, необхідний для роботи обмінного пункту, здається в касу банку. Це відображається такими бухгалтерськими проводками:

1) Дт 1007 «Банкноти та монети в дорозі»;

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

2) Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»;

Кт 1007 «Банкноти та монети в дорозі».

3.5 Облік операцій з конвертації готівкової іноземної валюти

Операції з конвертації однієї готівкової іноземної валюти в іншу, що здійснюються касою банку, оформляються квитанцією за формою № 377-К, а операції, що проводяться пунктом обміну валют, — квитанцією за формою № 377-А про конвертацію валют. Здійснені операції відображаються касою банку та пунктом обміну валюти в реєстрі конвертації іноземної валюти.

Операції з конвертації готівкової іноземної валюти здійснюються з використанням крос-курсу, визначеного згідно з офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют, установленим Національним банком України на день проведення операції, та відображаються у бухгалтерському обліку банку такими проводками:

1) на суму купленої іноземної валюти:

- Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) на суму проданої іноземної валюти:

- Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

3) на суму вартості купленої іноземної валюти за офіційним курсом:

- Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів» (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента купленої іноземної валюти);

- Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів» (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента проданої іноземної валюти).

Якщо при операції з конвертації іноземної валюти для видачі клієнту залишається сума в іноземній валюті, менша, ніж номінальна вартість мінімальної купюри, що перебуває в обігу, то цей залишок купується за гривні за курсом купівлі іноземної валюти, установленим банком.

За проведення конверсійних операцій банки отримують комісійну винагороду, яка в обліку відображається за рахунком 6504 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів».

Сплата комісійної винагороди у гривнях за здійснення операції з конвертації іноземної валюти відображається такою проводкою:

- Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- Кт 6504 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів».

Контрольні запитання

1. Що належить до валютних цінностей?
2. Які види валютних операцій виконують банківські установи?
3. Розкрийте суть монетарних і немонетарних статей балансу.
4. Назвіть основні структурні елементи загального облікового механізму відображення валютних операцій.

4 ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ І НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

4.1 Поняття оборотних і необоротних активів банку, їх класифікація

Необоротні активи — це основні засоби (необоротні матеріальні активи) та нематеріальні активи.

Основні засоби — це матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг (оренду) іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікують за такими групами:

а) основні засоби: земельні ділянки; будинки, споруди і передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар (меблі); інші основні засоби;

б) інші необоротні матеріальні активи: бібліотечні фонди; малоцінні необоротні матеріальні активи; тимчасові (нетитульні) споруди; інші необоротні матеріальні активи;

в) незавершені капітальні інвестиції.

На основі зазначених груп банки самостійно здійснюють класифікацію основних засобів і встановлюють вартісні ознаки предметів, що входять до складу необоротних матеріальних активів.

Земля чи будівля або частина будівлі, або їх поєднання, що утримуються власником або лізингоодержувачем за договором про фінансовий лізинг (оренду) з метою отримання лізингових (орендних) платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, належать до категорії «інвестиційна нерухомість».

Нематеріальний актив — це актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований і утримується банком з метою використання у своїй діяльності понад один рік (або один операційний цикл, якщо він перевищує один рік) в адміністративних цілях або надання в лізинг (оренду) іншим особам.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими їх групами:

- права на користування майном (земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);
- авторське право та суміжні з ним права (право на комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних) тощо);
- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (право на проведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Необоротні активи класифікують як утримувані для продажу, якщо на дату прийняття рішення щодо визнання їх активами, що утримуються для продажу, виконуються такі умови: стан активів, у якому вони перебувають, дає змогу здійснити негайний продаж і є високий ступінь імовірності їх продажу протягом року з дати класифікації.

4.2 Методологічні основи бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів. Облік операцій з придбання й створення основних засобів

На міжнародному рівні питання, пов'язані з визнанням, оцінювання і розкриттям інформації про необоротні активи, регламентуються такими МСФЗ: МСБО 16 «Основні засоби»; МСБО 38 «Нематеріальні активи»; МСБО 36 «Зменшення корисності активів»; МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість»; МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу»; МСФЗ 5 «Непоточні активи, що утримуються для продажу, і припинена діяльність».

В Україні методологічні основи формування в бухгалтерському обліку банків інформації про операції з основними засобами та нематеріальними активами регламентуються *Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженою Постановою Правління НБУ № 480 від 20.12.2005.*

Згідно із зазначеною Інструкцією об'єкт основних засобів або нематеріальний актив (придбаний або створений) визнається активом, якщо є імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, і його вартість можна достовірно визначити.

Одиницею обліку основних засобів є окремий інвентарний об'єкт основних засобів. Бібліотечні фонди, внутрішні телефонна і комп'ютерна мережі, системи безпеки та комплекс охоронно-пожежної сигналізації можуть обліковуватись як окремий інвентарний об'єкт основних засобів.

Придбані (створені) основні засоби та нематеріальні активи визнаються за первісною вартістю.

Адміністративні та інші витрати, які не належать безпосередньо до витрат на придбання або доведення об'єкта до робочого стану, не включаються до його первісної вартості.

Порядок проведення переоцінки банк визначає самостійно з урахуванням вимог законодавства України.

Об'єкти основних засобів і нематеріальних активів припиняють відображатися в балансі в разі їх вибуття внаслідок продажу, безоплатного передавання, втрати або невідповідності критеріям їх визнання як активів.

Облік операцій з придбання й створення основних засобів, нематеріальних активів

Придбання основних засобів і нематеріальних активів за національну валюту відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) передоплата:

- Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»;

- Кт рахунки з обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1200, 2600, 2620, 2650;

б) капітальні інвестиції за не введені в експлуатацію основними засобами та нематеріальними активами:

- Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або 4431 «Обладнання, що потребує монтажу»;

- Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»;

в) визнання основних засобів і нематеріальних активів у балансі банку:

- Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

- Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів», або 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або 4431 «Обладнання, що потребує монтажу».

4.3 Переоцінка основних засобів і нематеріальних активів

Після первісного визнання основних засобів і нематеріальних активів їх облік надалі здійснюється із застосуванням одного з таких методів:

а) за первісною вартістю (собівартістю) з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від зменшення корисності;

б) за переоціненою вартістю (справедливою вартістю) з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від зменшення корисності.

Під час проведення переоцінки основних засобів і нематеріальних активів накопичена амортизація відображається в бухгалтерському обліку на дату переоцінки за одним з таких методів.

Деоцінка основних засобів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

1) якщо використовується перший метод відображення накопиченої амортизації:

а) Дт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) Кт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»;

Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»;

Кт 4409 «Знос основних засобів» або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»;

2) якщо використовується другий метод відображення накопиченої амортизації:

а) Дт 4409 «Знос основних засобів» або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»;

Кт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) Дт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

Кт 5100 «Результати переоцінки основних засобів».

Уцінка основних засобів шляхом дооцінки за цими об'єктами, а в разі недостатності суми дооцінки — за рахунок витрат банку. У бухгалтерському обліку уцінка основних засобів відображається такими проводками:

1) якщо використовується перший метод відображення накопиченої амортизації:

а) Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів» або 7499 «Інші витрати» (у разі відсутності кредитового залишку за рахунком 5100);

Кт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) Дт 4409 «Знос основних засобів» або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»;

Кт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»;

2) якщо використовується другий метод відображення накопиченої амортизації:

а) Дт 4409 «Знос основних засобів» або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»;

Кт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів» або 7499 «Інші витрати» (у разі відсутності кредитового залишку за рахунком 5100);

Кт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи».

Під час вибуття об'єктів основних засобів, які раніше було переоцінено, різниця між сумою (перевищення) попередніх дооцінок і сумою попередніх уцінок залишкової вартості цих об'єктів основних засобів включається до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу.

У бухгалтерському обліку ця операція відображається такою проводкою:

- Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»;

- Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

4.4 Амортизація основних засобів і нематеріальних активів

Амортизація — це систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації). Нарахування амортизації необоротних активів передбачає визначення: строку корисного використання (експлуатації); вартості, що амортизується; методу амортизації.

Строк корисного використання — це очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг).

Вартість, яка амортизується, — це первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їхньої ліквідаційної вартості. Під останньою розуміють суму коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Метод амортизації — це модель, за якою корисність необоротного активу, як очікується, буде використана.

Згідно з *Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України* вартість усіх необоротних (матеріальних і нематеріальних) активів підлягає амортизації (крім вартості землі й незавершених капітальних інвестицій).

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який устанавлюється банком під час їх первісного визнання. Амортизація необоротних активів не припиняється на період їх реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

Однією із особливостей нематеріальних активів є те, що вони не мають фізичного строку їх використання, який би визначав верхню межу терміну їх корисної експлуатації. Згідно з українським П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», а також *Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України* строк корисного використання нематеріальних активів має бути не більше 20 років.

Нарахування амортизації починається з першого числа місяця, що настає за звітним, у якому об'єкт основних засобів і нематеріальних активів став придатним для корисного використання, і припиняється, починаючи з першого числа місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта основних засобів і нематеріальних активів.

Нарахована сума амортизації необоротних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) амортизація основних засобів:

- Дт 7423 «Амортизація»;

- Кт 4409 «Знос основних засобів»;

б) амортизація нематеріальних активів:

- Дт 7423 «Амортизація»;

- Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»;

в) амортизація інших необоротних матеріальних активів:

- Дт 7423 «Амортизація»;

- Кт 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів».

Необоротні активи, що повністю амортизовані й використовуються банком у його діяльності, у бухгалтерському обліку відображаються за відповідними рахунками з обліку первісної (переоціненої) вартості активів і нарахованого зносу (накопиченої амортизації) до часу списання їх з балансу.

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів здійснюється відповідно до внутрішніх положень банку з обліку основних засобів і нематеріальних активів.

Амортизацію основних засобів (крім інших необоротних матеріальних активів) банки нараховують із застосуванням методів:

- прямолінійного;
- зменшення залишкової вартості;
- прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивного;
- виробничого.

У практиці вітчизняних банків найбільш поширеним є прямолінійний метод.

Прямолінійний метод — це метод, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів. Основою прямолінійного методу є припущення, що вигоди, отримані від необоротного активу протягом терміну його експлуатації, — однакові в кожному році.

Втрати від зменшення корисності об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, що обліковуються за переоціненою вартістю, спрямовуються на зменшення додаткового капіталу із включенням різниці між сумою чергової (останньої) уцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів і нематеріальних активів і сумою перевищення до витрат звітного періоду. При цьому виконуються такі бухгалтерські проводки:

1) у разі зменшення корисності основних засобів:

а) Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»,
Дт 7499 «Інші витрати»;

Кт 4400 «Основні засоби»;

б) Дт 4409 «Знос основних засобів»;

Кт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»;

2) у разі зменшення корисності нематеріальних активів:

а) Дт 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»;

Дт 7499 «Інші витрати»;

Кт 4300 «Нематеріальні активи»;

б) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»;

Кт 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів».

4.5 Облік вибуття основних засобів і нематеріальних активів

Фінансовий результат від вибуття об'єктів основних засобів і нематеріальних активів визначається як різниця між надходженням коштів від продажу основних засобів і нематеріальних активів (з вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям основних засобів і нематеріальних активів) та їх залишковою вартістю.

Сума залишкової вартості об'єкта, що перевищує суму виручки від його реалізації, відображається за дебетом рахунка 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів», а сума виручки від реалізації, що перевищує залишкову вартість, — за кредитом рахунка 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів».

Реалізація основних засобів і нематеріальних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі перевищення суми залишкової вартості об'єкта порівняно із сумою виручки від його реалізації:

- Дт рахунки для обліку коштів на кореспондентському рахунку та коштів клієнтів 1200, 2600, 2620, 2650 — на суму виручки від реалізації, Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів» — на суму зносу (амортизації), Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів» — на різницю між залишковою вартістю об'єкта та виручкою від його реалізації;

- Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) у разі перевищення суми виручки від реалізації порівняно із сумою залишкової вартості об'єкта:

- Дт рахунки для обліку коштів на кореспондентському рахунку та коштів клієнтів 1200, 2600, 2620, 2650 — на суму виручки від реалізації;

- Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів» — на суму зносу (амортизації);

- Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на первісну вартість об'єкта;

- Кт 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів» — на різницю між виручкою від реалізації об'єкта та його залишковою вартістю;

в) у разі переоцінення основних засобів і нематеріальних активів, додатково на суму, що обліковується за рахунком 5100 або 5101:

- Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів» або 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»;

- Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Списання з балансу основних засобів відображається такими проводками:

1) Дт 4409 «Знос основних засобів» або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»;

Кт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу;

2) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»;

Кт 4400 «Основні засоби» або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на залишкову вартість.

Контрольні запитання

1. Що відносять до основних і необоротних активів?
2. Назвіть методи розрахунку амортизаційних відрахувань.
3. Розкрийте особливості бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів.

5 ОБЛІК ДОХОДІВ, ВИТРАТ І ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

5.1 Об'єкти обліку в складі доходів і витрат банку

Доходи – це збільшення економічних вигід протягом звітного періоду завдяки припливу або збільшенню активів чи зменшенню зобов'язань, які примножують капітал і не є внесками акціонерів.

Витрати – це зменшення економічної вигоди у звітному періоді, спричинене відпливом або використанням активів чи появою заборгованості, що мала місце до зменшення власного капіталу і не є наслідком розподілу активів між акціонерами. Витрати – це або збільшення суми зобов'язань без відповідного зростання суми активів, або зменшення суми активів без відповідного зниження суми зобов'язань. Якщо доходи збільшують суму капіталу, то витрати її зменшують.

Прибуток – це збільшення власного капіталу внаслідок фінансово-господарської діяльності, крім внесків засновників у капітал.

Збиток – це зменшення власного капіталу внаслідок фінансово-господарської діяльності, крім вилучень частки засновників із капіталу.

Доходи і витрати банку класифікують за такими ознаками:

- доходи – за джерелами отримання і впливом на фінансовий результат;

- витрати – за елементами і характером затрат.

Зазначені доходи і витрати підрозділяють на такі підгрупи:

- відсоткові доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- результат від торгових операцій банку;
- інші операційні доходи і витрати від надання банківських послуг.

До відсоткових доходів належать відсотки, одержані від розміщення депозитів у інших банках і небанківських фінансових інститутах і від надання кредитів за державними цінними паперами та іншими інвестиціями.

До відсоткових витрат відносять відсотки, виплачені за депозитами, залученими кредитами, субординованим боргом, облігаціями, емітованими банком.

Під відсотковими доходами і витратами розуміють такі доходи і витрати, які розраховуються пропорційно часу і сумі активу або зобов'язання. До відсоткового доходу за борговими цінними паперами в портфелі банку належать тільки відсотки, нараховані за цими паперами після їх придбання.

Чистий відсотковий дохід визначається як різниця між відсотковими доходами і відсотковими витратами.

Комісійні доходи і витрати — це такі грошові кошти, що встановлюються фіксовано у вигляді тарифів за надання банківських послуг або розраховуються пропорційно сумі активу або зобов'язань незалежно від часу.

До комісійних доходів і витрат належать: суми грошових коштів, одержані й виплачені банками за розрахунково-касове обслуговування; за послуги кредитного характеру (видача і одержання гарантій, поручительств, відкриття кредитних ліній, акцептні операції); комісії, одержані й сплачені за операції з конвертації (обслуговування валютних рахунків, купівлі-продажу інвалюти); за виконання трастових операцій і деякі інші.

До *торгових операцій* комерційного банку належать: операції з купівлі-продажу цінних паперів, придбаних на строк до одного календарного року з метою перепродажу; операції з купівлі-продажу іноземної валюти, яка є власністю банку, а також торгові операції з іншими фінансовими інструментами.

До витрат відносять також премію. Премія — це перевищення ринкової вартості (вартості придбання) цінного папера над його номінальною вартістю без обчислення нарахованих на момент придбання відсотків (купона).

До *інших операційних доходів і витрат відносять*: доходи від діяльності інкасаторської служби, проданих платіжних засобів, консультаційних послуг, а також витрати на утримання служби інкасації, аудит, службові відрядження тощо.

Особливе місце у складі операційних витрат належить адміністративним витратам.

Адміністративні витрати — це витрати, пов'язані із забезпеченням діяльності банківської установи. До них відносять: витрати на утримання персоналу, основних засобів і нематеріальних активів; на обслуговування телекомунікацій; амортизаційні відрахування; експлуатаційні та

господарські витрати; витрати на маркетинг і рекламу; орендні платежі й ін. Сума чистого операційного прибутку розраховується як різниця між операційними доходами за вирахуванням операційних витрат.

До особливої групи витрат належать витрати на формування резервів на покриття збитків від активних операцій. До цієї групи відносять також прямі відрахування на покриття збитків від сумнівних активів (наприклад, списання з балансу сумнівної заборгованості за кредитами).

Оцінювання чистого операційного прибутку має проводитись з урахуванням витрат за сумнівними активами.

До наступної групи витрат відносять *непередбачені доходи і витрати*. Вони мають випадковий, разовий характер і тому по-особливому впливають на фінансовий результат, одержаний банком. Отже, вони є результатом подій, які можуть істотно вплинути на дохід банку, але не стосуються його звичайної діяльності.

Сума прибутку комерційного банку до оподаткування розраховується як різниця між сумами доходів та витрат банківської установи до виплати нею обов'язкових та інших платежів до бюджету. Чистий прибуток після сплати податку на прибуток спрямовується на виплату дивідендів власниками і на капіталізацію банку. Суму чистого прибутку, що залишається для розвитку банківського бізнесу, називають нерозподіленим прибутком.

5.2 Правила обліку доходів і витрат

При обліку доходів і витрат дотримуються таких правил:

1. При класифікації витрат за елементами затрат і цільовим призначенням виділяють капітальні затрати і поточні витрати. Капітальні затрати використовують для придбання і покращання основних засобів (фіксованих активів) і, таким чином, розраховані на тривалий час, при проведенні капітального ремонту, модернізації і реконструкції існуючих власних основних засобів або взятих в оренду; будівництві нових приміщень, для придбання комп'ютерної техніки тощо, а також для розширення банківського бізнесу. Джерелом покриття капітальних затрат є накопичений нерозподілений прибуток минулих років і одержаний у поточному році. Капітальні затрати при відображенні їх у балансі сприяють збільшенню активів.

Поточні витрати виникають при здійсненні банківських операцій і використовуються для виплати заробітної плати і премій працівникам банку, при експлуатації приміщень, для виплати орендної плати, сплати аудиторських послуг тощо, тобто спрямовуються на те, що дає користь протягом короткого часу (з фінансової точки зору). Джерелом покриття поточних витрат є валовий операційний дохід. Поточні витрати списують одразу або розглядають як витрати майбутнього, якщо вигода від їх здійснення виявиться в наступному звітному періоді.

2. При обліку витрат і доходів необхідно враховувати принцип відповідності.

На практиці надання (отримання) послуги нерідко не збігається в часі з надходженням (сплатою) грошових коштів. Витрати і доходи, одержання яких пов'язано з цими витратами, повинні відобразитись у бухгалтерському обліку за один і той же звітний період. Базуючись на цих принципах, можна класифікувати доходи і витрати за такими групами:

- доходи, зароблені й отримані водночас; витрати, понесені й сплачені водночас;

- доходи, отримані наперед, але ще не зароблені (дохід майбутніх періодів, або відкладений дохід); витрати сплачені наперед, але ще не понесені (витрати майбутніх періодів, або відкладені витрати);

- доходи зароблені, але ще не отримані (нарахований дохід); витрати понесені, але ще не сплачені (нараховані витрати).

Однак реалізація принципів нарахування і відповідності не має спричиняти як переоцінку активів або доходів банку, так і недооцінку зобов'язань і витрат банку. Одержання доходів вважається сумнівним, якщо існують документи, які підтверджують наявність у клієнта прострочених платежів більше, ніж на 30 днів.

3. При обліку операцій необхідно враховувати той факт, що наслідки можуть поширюватись на два або більше облікових періоди.

4. Облік доходів і витрат здійснюють наростаючим підсумком з початку року. Залишки за рахунками доходів і витрат закривають після закінчення календарного року.

Синтетичні рахунки для обліку доходів згруповано в класі 6 балансу, а для обліку витрат — у класі 7. В основу побудови синтетичних рахунків покладено ті самі ознаки, з урахуванням яких здійснено класифікацію доходів і витрат і виділено об'єкти обліку. Це дає змогу забезпечити деталізований облік доходів і витрат у балансі, а отже, накопичувати й одержувати інформацію для оцінювання фінансового стану банку і ефективності окремих напрямків його діяльності.

За своїм характером рахунки для обліку нарахованих доходів — активні (нараховані, але ще не одержані на рахунок грошові кошти можна вважати дебіторською заборгованістю), а нарахованих витрат — пасивні (нараховані, але не виплачені грошові кошти можна вважати кредиторською заборгованістю). Доходи і витрати майбутніх періодів враховуються в третьому класі в складі інших пасивів та інших активів.

5.3 Облік процентних доходів і витрат банку

Процентні доходи і витрати зазвичай становлять найбільшу питому вагу у загальній сумі банківських доходів та витрат. У зв'язку з цим їх правильне відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності має важливе значення для банку.

Згідно з *Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України* процентні доходи і витрати визнаються та оцінюються за методом ефективної ставки відсотка.

Метод ефективної ставки відсотка — це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходів у вигляді процентів чи витрат на виплату процентів протягом відповідного періоду часу.

Нарахування процентів за фінансовими інструментами здійснюється за номінальною процентною ставкою, передбаченою умовами договору (випуску), і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів і витрат за відповідними рахунками першого, другого й третього класів Плану рахунків.

Амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів.

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів (витрат) та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів (витрат) за фінансовими інструментами, придбаними (наданими, отриманими) за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для обчислення процентних доходів і витрат застосовують такі методи визначення кількості днів:

- метод «факт/факт» — використовують фактичну кількість днів у місяці та році;

- метод «факт/360» — використовують фактичну кількість днів у місяці та році, але умовно в році 360 днів;

- метод «30/360» — використовують умовну кількість днів у році — 360, у місяці — 30.

Розрахунковий період для нарахування процентних доходів (витрат) визначається договором відповідно до вимог законодавства України.

Процентні доходи банків обліковуються за рахунками розділів 60 – 61 «Процентні доходи» таких груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

- 600 «Процентні доходи за коштами, розміщеними в Національному банку України»;

- 601 «Процентні доходи за коштами, розміщеними в інших банках»;

- 602 «Процентні доходи за кредитами, наданими суб'єктам господарювання»;

- 603 «Процентні доходи за придбаними (створеними) знеціненими кредитами, наданими суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»;

- 604 «Процентні доходи за кредитами, наданими органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю»;

- 605 «Процентні доходи за кредитами, наданими фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»;

- 606 «Процентні доходи за придбаними (створеними) знеціненими кредитами, наданими фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»;

- 607 «Процентні доходи за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»;

- 608 «Процентні доходи за кредитами, наданими органам державної влади, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»;

- 609 «Процентні доходи за кредитами, наданими суб'єктам господарювання та органам влади, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»;

- 610 «Процентні доходи за кредитами, наданими фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід»;

- 611 «Процентні доходи за кредитами, наданими фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»;

- 612 «Процентні доходи за операціями з цінними паперами»;

- 613 «Процентні доходи за операціями з філіями банку»;

- 614 «Інші процентні доходи».

У загальному випадку нарахування процентних доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

- Дт рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3;

- Кт рахунки для обліку процентних доходів за розділами 60, 61.

Амортизація дисконту за фінансовими активами в національній валюті відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- Дт рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами;

- Кт рахунки для обліку процентних доходів за розділами 60, 61.

У випадку амортизації премії за фінансовими активами в національній валюті в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

- Дт рахунки для обліку процентних доходів за розділами 60, 61;

- Кт рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами.

Отримання нарахованих процентних доходів в національній та іноземній валюті супроводжується такою проводкою:

- Дт рахунки для обліку грошових коштів або поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та ін.;

- Кт рахунки для обліку процентних нарахованих доходів за класами 1,2,3.

Процентні витрати обліковуються банками у розділах 70, 71 «Процентні витрати» таких груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

- 700 «Процентні витрати за коштами, отриманими від Національного банку України»;

- 701 «Процентні витрати за коштами, отриманими від інших банків»;

- 702 «Процентні витрати за операціями із суб'єктами господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»;

- 703 «Процентні витрати за коштами бюджету і позабюджетних фондів України»;

- 704 «Процентні витрати за операціями з фізичними особами»;

- 706 «Процентні витрати за кредитами, отриманими від міжнародних та інших фінансових організацій»;

- 707 «Процентні витрати за операціями з небанківськими фінансовими установами»;

- 712 «Процентні витрати за цінними паперами власного боргу»;

- 713 «Процентні витрати за операціями з філіями банку»;

- 714 «Інші процентні витрати».

Нарахування процентних витрат за фінансовими інструментами в національній валюті супроводжується такими проводками:

- Дт рахунки для обліку процентних витрат за розділами 70, 71;

- Кт рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Амортизація дисконту за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- Дт рахунки для обліку процентних витрат за розділами 70, 71;

- Кт рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями.

Амортизація премії за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- Дт рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями;

- Кт рахунки для обліку процентних витрат за розділами 70, 71.

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- Дт рахунки для обліку нарахованих витрат за класами 1, 2, 3;

- Кт рахунки для обліку грошових коштів і коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та ін.

Сплату коштів за операціями в національній валюті, за якими визнання витрат і сплата коштів відбуваються на дату балансу, відображають такими бухгалтерськими проводками:

- Дт рахунки для обліку процентних витрат за розділами 70, 71;
- Кт рахунки для обліку грошових коштів і коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та ін.

5.4 Облік комісійних доходів і витрат банку

Для відображення в обліку комісійних доходів використовують рахунки розділу 65 «Комісійні доходи». Цей розділ містить такі групи рахунків:

- 650 «Комісійні доходи за операціями з банками»;
- 651 «Комісійні доходи за операціями з клієнтами»;
- 652 «Комісійні доходи за операціями з філіями».

Як уже зазначалось, методика обліку комісійних доходів і витрат залежить від виду послуг, пов'язаних з їх одержанням або сплатою.

Отримання банком комісійних доходів в національній валюті за одноразовими послугами (якщо кошти одержано у звітному періоді, у якому послуги фактично надаються) відображається такими бухгалтерськими проводками:

- Дт рахунки для обліку грошових коштів і коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та ін.;
- Кт рахунки для обліку комісійних доходів розділу 65.

Нарахування комісійних та інших доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

- Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування» або 3578 «Інші нараховані доходи»;
- Кт рахунки для обліку комісійних доходів розділу 65.

Отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами супроводжується проводкою:

- Дт рахунки для обліку грошових коштів і коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та ін.;
- Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування» або 3578 «Інші нараховані доходи».

У разі отримання коштів у сумі, більшій, ніж визнано за рахунками нарахованих доходів на певну дату, здійснюються такі проводки:

- Дт рахунки для обліку грошових коштів і коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та ін.;
- Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування» або 3578 «Інші нараховані доходи»;

- Кт 3600 «Доходи майбутніх періодів» (на суму доходів, отриманих авансом, які належать до майбутніх звітних періодів).

Банк щомісяця визначає суму доходу, що належить до звітного періоду, і відображає такими бухгалтерськими проводками:

- Дт 3600 «Доходи майбутніх періодів»;

- Кт рахунки для обліку комісійних доходів розділу 65, або 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи» (якщо банк визнає доходи згідно з принципом нарахування).

Облік комісійних витрат банків здійснюється за рахунками розділу 75 «Комісійні витрати» таких груп Плану рахунків:

- 750 «Комісійні витрати»;

- 752 «Комісійні витрати за операціями з філіями банку».

Сплата банком комісійних витрат в національній валюті за одноразовими послугами (якщо кошти сплачено у звітному періоді, у якому послуги фактично отримано) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- Дт рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 75;

- Кт рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Під час нарахування комісійних та інших витрат за операціями в національній валюті здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- Дт рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 75;

- Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування» або 3678 «Інші нараховані витрати».

Сплата коштів відповідно до умов договору на дату платежу супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- Дт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування» або 3678 «Інші нараховані витрати»;

- Кт рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Попередня оплата (аванс) комісійних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»;

- Кт рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Банк кожного місяця визначає суму витрат, що належить до звітного періоду і здійснює такі бухгалтерські проводки:

- Дт рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 75 або 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування», або 3678 «Інші нараховані витрати» (якщо банк визнає витрати згідно з принципом нарахування);

- Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

5.5 Облік загальних адміністративних витрат

Облік загальних адміністративних витрат банку здійснюється за рахунками розділу 74 «Загальні адміністративні витрати» Плану рахунків. Цей розділ охоплює 67 груп рахунків, а саме:

- 740 «Витрати на утримання персоналу»;
- 741 «Сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»;
- 742 «Витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів»;
- 743 «Інші експлуатаційні та господарські витрати»;
- 745 «Інші адміністративні витрати»;
- 749 «Інші витрати».

Витрати на утримання персоналу (нарахування та сплата заробітної плати й прирівняних до неї платежів, нарахування й утримання обов'язкових зборів) банки відображають у бухгалтерському обліку відповідно до вимог чинного законодавства України та облікової політики банку.

У бухгалтерському обліку банку витрати на утримання персоналу відображаються такими проводками:

- а) нарахування заробітної плати працівникам банку протягом місяця:
  - Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»;
  - Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- б) нарахування матеріальної допомоги та інших соціальних виплат:
  - Дт 7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»;
  - Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- в) нарахування інших витрат на утримання персоналу:
  - Дт 7409 «Інші витрати на утримання персоналу»;
  - Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- г) на суму раніше виплаченої заробітної плати та інших виплат штатним і позаштатним працівникам банку:
  - Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»;
  - Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою».

Виплата нарахованої заробітної плати (премії, матеріальної допомоги, інших виплат) відображається в бухгалтерському обліку такою проводкою:

- Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування відпускних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- а) якщо період відпустки повністю збігається із звітним місяцем:
  - Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»;
  - Кт 3654 «Нараховані відпускні до сплати»;
- б) якщо період відпустки припадає на різні місяці:

- Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата» — на суму, що належить до поточного місяця;

- Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» — на суму, що належить до наступного місяця;

- Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою» або 3654 «Нараховані відпускні до сплати».

Виплата відпускних відображається в обліку такими проводками:

- Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою» або 3654 «Нараховані відпускні до сплати»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування податків і обов'язкових зборів, пов'язаних з оплатою праці, до фондів соціального страхування відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- Дт 7401 «Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

- Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» — на суму сплачених у поточному місяці відпускних, що належать до майбутніх періодів;

- Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»;

- Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;

- Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток».

Сплата нарахованих податків, обов'язкових зборів і платежів, пов'язаних з оплатою праці, та утримання з працівників банку на користь третіх осіб у бухгалтерському обліку відображаються такими проводками:

- Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток» або 3522 «Дебіторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток» — за умови авансових платежів;

- Дт 3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб»;

- Кт рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1001,1002,1200,2620,2625 та ін.

Інші виплати та розрахунки за авансами, виданими працівникам банку під звіт (на відрядження та інші господарські витрати), відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- Дт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Згідно з авансовим звітом використані кошти відображаються в бухгалтерському обліку за відповідними рахунками для обліку витрат такими проводками:

- Дт 7431 «Господарські витрати», або 7433 «Інші експлуатаційні витрати», або 7452 «Витрати на відрядження», або 7454 «Представницькі витрати»;

- Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Повернення підзвітною особою невикористаних коштів згідно з авансовим звітом супроводжується такою проводкою:

- Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

- Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

У разі виплати коштів працівнику банку за результатами авансового звіту здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- Дт 7431 «Господарські витрати», або 7433 «Інші експлуатаційні витрати», або 7452 «Витрати на відрядження», або 7454 «Представницькі витрати»;

- Кт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або 3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати», або 3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Одночасно на суму коштів, сплачених працівнику банку за результатами авансового звіту, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- Дт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або 3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати», або 3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»;

- Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Виплати працівникам банку за результатами авансового звіту можуть відображатися в бухгалтерському обліку із застосуванням рахунків дебіторської заборгованості групи 355 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку».

Витрати на маркетинг та рекламу відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі сплати авансових платежів (попередньої оплати) згідно з умовами договору за послуги з маркетингу та реклами:

- Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів», 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»;

- Кт рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

б) на суму отриманих послуг з маркетингу та реклами:

- Дт 7455 «Витрати на маркетинг та рекламу»;

- Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів», 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги».

Нарахування та сплата загальнодержавних і місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів), що справляються згідно із Законом України «Про систему оподаткування», відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) нарахування податку на землю:

- Дт 7411 «Податок на землю»;

- Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

б) нарахування інших податків та зборів (обов'язкових платежів), крім податку на прибуток:

- Дт 7419 «Сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»;

- Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

в) сплата податків і зборів (обов'язкових платежів):

- Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток» або 3623 «Кредиторська заборгованість за зборами до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;

- Кт рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

5.6 Облік фінансового результату діяльності банку і розподілу прибутку

Фінансовий результат діяльності банку визначається як різниця між загальною сумою всіх доходів та витрат та обліковується за рахунками класу 5 «Капітал банку» груп 503 «Результати минулих років» і 504 «Результати звітного року, що очікують затвердження», а саме:

- 5030 (пасивний) «Нерозподілені прибутки минулих років». Рахунок призначено для обліку прибутків минулих років до їх розподілу. За кредитом рахунка відображаються суми підтверджених прибутків минулих

років; перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок вартості активів, що раніше було переоцінено, у разі їх вибуття.

За дебетом рахунка відображаються суми розподіленого прибутку за рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) відповідно до законодавства України;

- 5031 (активний) «Непокриті збитки минулих років». Рахунок призначено для обліку сум підтверджених збитків минулих років до їх покриття. За дебетом рахунка відображаються підтверджені суми непокритих збитків минулих років, за кредитом рахунка - суми покриття збитків минулих років;

- 5040 (пасивний) «Прибуток звітного року». Рахунок призначено для обліку прибутку звітного року до його затвердження загальними зборами акціонерів (учасників). За кредитом рахунка проводяться суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітного року, а за дебетом – суми в порядку закриття рахунків витрат звітного року; суми розподіленого прибутку за рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) згідно із законодавством України; суми підтвердженого нерозподіленого прибутку на рахунок 5030 до його розподілу загальними зборами акціонерів (учасників);

- 5041 (активний) «Збиток звітного року». Рахунок призначено для обліку збитку звітного року до його затвердження загальними зборами акціонерів (учасників). За дебетом рахунка проводяться суми в порядку закриття рахунків витрат звітного року, а за кредитом – суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітного року; суми покриття збитку; суми збитків, підтверджених загальними зборами акціонерів (учасників), на рахунок 5031 до їх покриття.

Залишки за рахунками доходів і витрат відображаються наростаючим підсумком з початку року і в кінці звітного фінансового року закриваються:

- за умови перевищення доходів над витратами — на пасивний рахунок 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»;

- за умови перевищення витрат над доходами — на активний рахунок 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження».

У випадку коли банк має прибуток, 31 грудня поточного року виконують такі бухгалтерські проводки:

а) закриття рахунків з обліку доходів:

- Дт рахунки з обліку доходів (6-й клас);

- Кт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»;

б) закриття рахунків з обліку витрат:

- Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»;

- Кт рахунки з обліку витрат (7-й клас).

Якщо банк має збиток, 31 грудня поточного року банк робить такі бухгалтерські записи:

а) закриття рахунків з обліку доходів:

- Дт рахунки з обліку доходів (6-й клас);
- Кт 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження»;
- б) закриття рахунків з обліку витрат:
- Дт 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження»;
- Кт рахунки з обліку витрат (7-й клас).

Сума прибутку обліковується за рахунком 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження», а сума збитку — за рахунком 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження» до їх затвердження й розподілу загальними зборами акціонерів банку.

Розподіл прибутку банку відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) формування загальних резервів:

- Дт 5040 «Прибуток звітного року»;
- Кт 5020 «Загальні резерви»;

б) формування резервних фондів:

- Дт 5040 «Прибуток звітного року»;
- Кт 5021 «Резервні фонди»;

в) формування інших фондів:

- Дт 5040 «Прибуток звітного року»;
- Кт 5022 «Інші фонди банку»;

г) нарахування дивідендів акціонерам банку:

- Дт 5040 «Прибуток звітного року»;
- Кт 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами».

Залишок нерозподіленого прибутку обліковується за рахунком 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років». При цьому виконують таку бухгалтерську проводку:

- Дт 5040 «Прибуток звітного року»;
- Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Якщо банк закінчив фінансовий рік зі збитком, то сума збитку за рішенням зборів акціонерів покривається за рахунком загальних резервів, резервних та інших фондів, створених у минулих роках у процесі розподілу прибутку. Це виражають такими проводками:

- Дт 5020 «Загальні резерви», або 5021 «Резервні фонди», або 5022 «Інші фонди банку», або 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»;
- Кт 5041 «Збиток звітного року».

Якщо в банку не вистачає коштів для покриття збитку, то непокрита сума збитку обліковується за рахунком 5031 «Непокріті збитки минулих років».

Контрольні запитання

1. Визначіть об'єкти обліку в складі доходів і витрат банку.
2. Які групи рахунків використовують для відображення доходів в обліковій системі банку?

3. Які групи рахунків використовують для відображення витрат в обліковій системі банку?

4. Які рахунки використовують для відображення фінансового результату діяльності банку і розподілу прибутку?

6 ЗВІТНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

6.1 Необхідність звітності комерційних банків і її користувачів

Звітність — це процес інформація про діяльність банку, що надається тим, хто її потребує для прийняття відповідних рішень.

Метою звітності є забезпечення інформацією про фінансовий стан банку, його діяльність на валютному ринку та участь у виконанні окремих доручень уряду та Національного банку України.

Підготовка звітів ґрунтується на принципах, які є основою організації бухгалтерського обліку в банках.

Відповідно до міжнародних стандартів фінансова звітність комерційного банку повинна мати якісні характеристики, тобто містити інформацію, корисну для користувачів. Розрізняють чотири основні якісні характеристики звітності: *зрозумілість; значущість; достовірність; зіставлюваність.*

Головною якістю інформації, що подається у звітах, є швидке розуміння її користувачами. Для розуміння звітності користувачі повинні володіти достатніми знаннями про бізнес, економічну діяльність, бухгалтерський облік і мати бажання вивчати інформацію.

Для того щоб бути необхідною для користувачів, інформація повинна бути *значущою* в процесі прийняття ними відповідних рішень. Інформації властива якість значущості тоді, коли вона впливає на вибір економічного рішення, допомагає оцінити минулі, теперішні чи майбутні події, підтвердити або скоригувати попередні оцінки.

Якщо виникає невмотивована затримка звітної інформації, вона може втратити свою значущість. Тому цінність інформації полягає в своєчасності її подання.

Інформація буде корисною у тому випадку, якщо вона є *достовірною*. Інформація має властивість достовірності тоді, коли вона вільна від суттєвих помилок і суб'єктивності.

З метою забезпечення *надійності* інформація, що міститься у звітах, має бути нейтральною, тобто об'єктивною, та не мати впливу на рішення її користувачів.

Важливою передумовою такої якісної характеристики звітності, як *можливість зіставлення*, є те, що користувачі мають бути поінформовані про політику бухгалтерського обліку, яка здійснюється під час підготовки фінансових звітів, а також щодо будь-яких змін у грошово-кредитній політиці та наслідків таких змін.

Користувачами звітності комерційних банків України є: інвестори, кредитори, клієнти, контрагенти, органи влади (у тому числі податкова адміністрація), громадськість, керівництво та працівники банку, Національний банк України, міжнародні фінансово-кредитні установи. Вони використовують звітність для того, щоб задовольнити свої різноманітні потреби в інформації.

6.2 Класифікація звітності комерційних банків

Комерційні банки складають звітність, різноманітну за формою і змістом. Звітність, що надається комерційними банками, можна класифікувати:

- за формою;
- способом подання;
- терміном надання;
- рівнем консолідації;
- категорією користувачів;
- видом.

За формою розрізняють *фінансову й нефінансову звітність*.

Фінансова звітність — це звітність комерційних банків, що відображає результати його фінансової діяльності. До неї належать форми (наприклад, 1-КБ, 2-КБ), які узагальнено характеризують результати фінансової діяльності банку, а також додаткові форми, які деталізують окремі статті балансового звіту та звіту про прибутки і збитки.

Нефінансова звітність — це звітність, що надається банками для задоволення потреб органів влади, податкових органів, на вимогу Антимонопольного комітету, організацій статистики. Залежно від вимог користувачів звітність можна згрупувати таким чином:

- податкова;
- управлінська;
- нормативна (статистична).

Інформацію про фінансовий стан переважно наводять у балансовому звіті, а також у звіті про прибутки та збитки. Інформація про зміни фінансового стану міститься у фінансових звітах у відокремленому вигляді. Складові частини фінансових звітів є взаємозв'язаними, оскільки вони відображають різні аспекти одних і тих самих фактів господарської діяльності. Хоча кожен звіт надає інформацію, яка відрізняється від інформації в інших звітах, жоден з них не використовується лише для однієї мети і не містить усієї інформації, необхідної для задоволення особливих потреб користувачів.

За способом надання виділяють звітність, що направляється:

- електронною поштою (в електронному вигляді);
- поштою (на паперових носіях).

У сучасних умовах інформатизації банківської справи звітність комерційні банки надають переважно електронною поштою у вигляді файлів. Це зручний та надійний спосіб передачі інформації в межах банківської системи. Він дає змогу:

- заощаджувати час на підготовку та передачу інформації;
- зменшити обсяг паперових носіїв;
- виключити дублювання наданої інформації департаментам НБУ;
- впровадити систему показників комплексного аналізу та аналізу окремих напрямків діяльності банків.

Звітність у файловому режимі передається комерційним банком на головний сервер у НБУ, де вона відповідним чином групується і надається департаментам згідно з їх вимогами. Упровадження автоматичного сортування інформації дає змогу:

- кодувати її на рівні операцій вже у момент введення;
- зменшувати кількість помилок;
- створювати умови для здійснення логічного й арифметичного зіставлення інформації, що міститься в різних формах.

Поштою надається звітність, що вимагає НБУ за запитом, філіями комерційних банків України, які знаходяться за рубежом, а також уповноваженими банками для визначення розміру зовнішнього боргу й складання платіжного балансу країни.

Звітність за терміном може бути щоденною, тижневою, двотижневою, місячною, кварталною, піврічною, річною, за запитом.

За запитом надається інформація НБУ комерційними банками, що знаходяться в режимі фінансового оздоровлення, а також у разі виникнення потреби у додатковій інформації, не передбаченій у періодичній звітності.

Кожній категорії користувачів необхідна певна звітність:

- керівництву, НБУ та його установам – усі форми, передбачені чинним законодавством;
- міжнародним фінансово-кредитним установам – нефінансова;
- зарубіжним і вітчизняним банкам при запровадженні кореспондентських відносин – балансовий звіт, розрахунок нормативів (для банків-кореспондентів у межах СНД);
- акціонерам і клієнтам банку – балансовий звіт, звіт про прибутки та збитки.

За видами звітність може бути:

- основною – балансовий звіт і звіт про прибутки та збитки;
- допоміжною – про стан активів, депозитів, кредитів, цінних паперів, економічних нормативів тощо.

За рівнем консолідації розрізняють звітність, що надається:

- юридичними особами;
- філіями комерційних банків;
- обласними дирекціями банку.

Найважливішою складовою звітності комерційних банків є фінансова звітність, яка дає змогу одержати достатньо повний обсяг інформації, на основі якої оцінюється реальний фінансовий стан банку, якість управління й рівень ризику.

6.3 Характеристика звітності комерційних банків

Фінансова звітність — це звітність, в якій міститься інформація саме про операційну діяльність банку.

Фінансова звітність є більш уніфікованою, ніж нефінансова, оскільки останню призначено для певної категорії користувачів. Фінансова звітність цікавить широке коло користувачів і задовольняє їх потреби в інформації, як загальній, так і специфічній. У зв'язку з цим фінансову звітність банку поділяють на основну й допоміжну.

Квартальна фінансова звітність банків складається із звіту «Баланс», звіту «Про фінансові результати» й приміток.

Річна фінансова звітність містить: загальну інформацію про діяльність банку; звіт «Баланс»; звіт «Про фінансові результати»; звіт «Про рух грошових коштів»; звіт «Про власний капітал»; примітки.

Основна фінансова звітність

Основна фінансова звітність — це звітність, що використовують більшість користувачів для отримання інформації про фінансовий стан і діяльність банку, яка є необхідною при прийнятті економічних рішень. До неї належать звіти балансовий, про прибутки та збитки, примітки та інші звіти, що розшифровують окремі статті основних форм, а також пояснювальні матеріали.

На міжнародному рівні зміст і принципи формування основних форм фінансової звітності комерційних банків визначають:

- схема підготовки й надання фінансових звітів (що є першою частиною міжнародних стандартів бухгалтерського обліку);
- стандарт 1 «Розкриття політики бухгалтерського обліку»;
- стандарт 5 «Інформація, що підлягає розкриттю у фінансових звітах»;
- стандарт 30 «Розкриття інформації у фінансових звітах банків та подібних фінансових установ»;
- директива Ради Європейського Союзу «Про річну та консолідовану звітність банків та інших фінансових установ» № 86/635/ЕЕС від 08.12.86.

Для правильного оцінювання фінансових показників комерційного банку України в усіх фінансових формах звітності інформацію подають у розрізі трьох груп валют: національної, вільно конвертованої та неконвертованої. При цьому для зручності порівняння суми завжди наводять у гривневому еквіваленті.

Зазвичай дані у фінансовій звітності, окрім поділу на групи валют, наводять окремо за резидентами і нерезидентами України.

Баланс. Баланс є основною формою звітності комерційного банку, що показує стан активів, зобов'язань і капіталу банку на певну дату. Призначення балансу — дати повну картину обліку операцій комерційного банку. Ця форма звітності відповідає діючому плану рахунків для комерційних банків.

Балансовий звіт (місячний) надається електронною поштою комерційними банками — юридичними особами на рівні області регіональним управлінням НБУ. Балансовий звіт формується на основі інформації, що міститься в синтетичних рахунках і є дзеркальним відображенням фінансового стану банку, включає активи, зобов'язання та акціонерний капітал на конкретну дату. Балансовий звіт банку можна подати у вигляді такого рівняння:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Капітал}.$$

Активи і пасиви балансового звіту згруповано у статті за економічним змістом і в порядку зменшення ліквідності. До основних статей активу балансового звіту належать:

1. Валюта, монети і банківські метали. До цієї статті включаються готівка в касі та сховищі банку, в обмінних пунктах, банкоматах, у дорозі, в процесі інкасації, а також банківські метали.

2. Дорожні та інші чеки (в касі банку та його безбалансових установ, обмінних пунктах, у дорозі).

3. Коррахунок у НБУ (кореспондентський і накопичувальний рахунки в НБУ, нараховані доходи за коштами до запитання в НБУ).

4. Інші кошти в НБУ.

Статті 1 — 4 об'єднано в першу групу під загальною назвою “Готівка”. Актив у вигляді готівки задовольняє потреби банку у ліквідних коштах, тобто в коштах, що є необхідними для покриття непередбачених і термінових зобов'язань.

5. Коррахунки в інших банках (у т. ч. України, країн ОЕСР, СНД і Балтії, інших країн).

6. Депозити та кредити в інших банках (у т. ч. України, країн ОЕСР, СНД і Балтії, інших країн).

7. Цінні папери.

8. Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам.

Статті 5 — 8 об'єднано у першу групу, яку умовно можна назвати “Основні активи”. За всіма статтями (крім ст. 5) за активами наводять дві цифри: бруто-депозитів і наданих кредитів, включаючи знецінені, прострочені й безнадійні кредити. Із суми бруто необхідно вилучити резерви, що створюються під заборгованість інших банків для отримання суми нетто-депозитів, кредитів у інших банках. Резерви створюються для покриття збитків, які виникають унаслідок появи безнадійних боргів за кредитами.

У статті “Цінні папери” відображаються обороти банку, який є ділером, за операціями з цінними паперами або бруто-сума вкладень у цінні папери, які дають банку дохід. У зв'язку зі зміною ринкової вартості цінних паперів банки формують відповідні резерви, що вилучаються з бруто-суми.

Стаття “Кредити, надані клієнтам” формується в розрізі сум бруто та нетто. Нетто-кредити та фінансовий лізинг розраховуються як різниця між бруто-сумою та сумою недіючих кредитів, тобто таких, що не дають банку відсоткового доходу. Позика переводиться в розряд недіючих, якщо виплати за нею затримуються більш ніж на 90 днів порівняно з терміном, зазначеним у кредитній угоді.

До третьої групи активів, які можна назвати “Вторинними активами”, належать:

- стаття 9 «Інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії»;
- стаття 10 «Нематеріальні активи», яка включає вартість придбаних банком прав користування землею, об'єктами промислової та інтелектуальної власності, а також інших майнових прав, що визнаються об'єктом права власності банку і дають дохід;
- стаття 11 «Матеріальні активи», які складають незначну частку активів банку і належать до групи фіксованих активів (будинки, споруди тощо);
- стаття 12 «Інші активи», до яких відносять витрати майбутніх періодів, дебіторську заборгованість, нараховані доходи за активними операціями банку тощо.

Пасиви банку — це зобов'язання та капітал. Зобов'язання мають дві основні складові: депозити від різних економічних агентів та недепозитні запозичення на ринках грошей та капіталу. До зобов'язань банку належать такі статті:

1. Коррахунки банків. Це кошти, що знаходяться на рахунках “ностро” банків-кореспондентів.
2. Депозити та кредити банків. До них відносять кошти, що зберігаються на рахунках у вигляді депозитів інших банків, а також кредити, отримані банком від НБУ та інших банків.
3. Кошти до запитання клієнтів. Строкові депозити клієнтів. За цими статтями відображають суми залучених банком депозитів від фізичних та юридичних осіб.
4. Цінні папери власного боргу. За цією статтею відображають векселі, депозитні сертифікати та інші боргові цінні папери, емітовані банком.
5. Кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій. Це суми кредитів, отриманих банком від МВФ, ЄБРР, Світового банку тощо.
6. Субординована заборгованість. Це довгострокові боргові зобов'язання, вимоги за якими настають відразу після задоволення вимог інших кредиторів (у цьому розумінні вони є субординованими).

7. Інші зобов'язання, які включають доходи майбутніх періодів, кредиторську заборгованість, нараховані витрати тощо.

До власного капіталу належать статті, в яких відображаються розмір статутного сплаченого і несплаченого капіталу, прибутки і резерви, прибуток-збиток поточного року. Резерви банк створює на випадок непередбачених обставин як дієвий засіб покриття збитків.

Простежується зв'язок між балансовим звітом і звітом про прибутки та збитки. Активи балансового звіту забезпечують основну частину операційних доходів, а пасиви — операційних витрат.

Звіт «Про прибутки та збитки» є найважливішою після балансу формою звітності, за якою оцінюють фінансовий стан банку та рентабельність його діяльності. Форма 2-КБ ілюструє розмір доходів і витрат за певний період часу (зазвичай за рік). Звіт про прибутки та збитки банки готують на основі інформації, відображеної на синтетичних та аналітичних рахунках. Форма містить доходи та витрати банку. Кожен вид доходу (витрат) розкривають окремо для того, щоб користувачі змогли оцінити ступінь ефективності функціонування банку.

Усі види доходів і витрат характеризують за такими критеріями: строковістю; групами клієнтів; типами операцій (депозити, кредити або цінні папери). При цьому доходи і витрати подають у тому ж розрізі, що й власне активи і пасиви у балансовому звіті. Ця відповідність полегшує аналіз рентабельності окремих доходів і витрат банку.

У звіті про прибутки та збитки доходи і витрати структурують у певному порядку.

Допоміжна фінансова звітність

До допоміжної звітності банків належать: *звітність про кредитну, депозитну діяльність, формування резервів під активні операції та дотримання економічних нормативів, звіт про діяльність банку з цінними паперами та ін.*

Звітність про кредитну діяльність комерційного банку. Кредитна діяльність комерційного банку охоплює операції з надання й отримання кредитів на міжбанківському ринку і надання кредитів клієнтам — юридичним і фізичним особам. До цієї звітності належать:

- звіт № 310 (місячна форма) «Про суми і процентні ставки за наданими кредитами та залученими депозитами», який містить інформацію щодо сум наданих кредитів і залучених депозитів протягом звітного місяця в розрізі секцій видів економічної діяльності, інституційних секторів економіки, видів валют і початкових строків погашення, кодів розміру суб'єкта господарювання (для наданих кредитів), а також процентних ставок за ними;

- звіт № 310 Д (щоденна форма) «Про суми і вартість кредитів», в якому відображаються суми наданих (отриманих на міжбанківському ринку) або пролонгованих протягом дня кредитів, а також суми і процентні ставки за кредитами, наданими банками юридичним і фізичним особам за

день у гривневому еквіваленті з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют, установленого НБУ;

- звіт № 321 (місячна форма) «Про кредити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів кредитів та контрагентів), який містить дані про надані кредити та процентні ставки за ними в розрізі видів економічної діяльності, інституційних секторів економіки, строків погашення згідно з договорами (початкових строків), категорією ризику, видів кредитів за цільовим спрямуванням, організаційно-правових форм господарювання, кодів валют, кодів країн, кодів розміру суб'єкта господарювання та видів забезпечення кредиту. У звіті відображаються залишки непогашених кредитів за балансовими рахунками в національній валюті та залишки непогашених кредитів за балансовими рахунками в іноземній валюті в гривневому еквіваленті, перераховані за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на звітну дату.

До звітності про депозитну діяльність банку відносять:

- звіт № 350 Д (щоденна форма) «Про суми і вартість депозитів», який містить інформацію про суми залучених і пролонгованих протягом дня депозитів, наданих юридичним і фізичним особам, а також на міжбанківському ринку;

- звіт № 360 (місячна форма) «Про депозити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів депозитів та контрагентів)», в якому відображаються дані про залучені депозити та процентні ставки за ними в розрізі видів економічної діяльності, інституційних секторів економіки, строків погашення згідно з договорами (початкових строків), організаційно-правових форм господарювання, кодів валют і кодів країн.

Звіт про діяльність банку з цінними паперами являє собою форму № 363 (місячна форма) «Про цінні папери, емітовані банком, іншу заборгованість, похідні фінансові інструменти, доходи та витрати банку (за класифікаціями контрагентів і рахунків)». Звіт містить інформацію про цінні папери, емітовані банками, у розрізі видів цінних паперів, секторів економіки, резидентності, кодів країн, кодів валют і початкових строків погашення, залишки коштів за іншою заборгованістю в розрізі секторів економіки, резидентності, кодів валют і початкових строків погашення, а також процентні доходи та витрати, дохід у вигляді дивідендів, отримані та сплачені штрафи, пені в розрізі секторів економіки.

Звіт № 611 (місячна форма) «Про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції». Одним з основних засобів дистанційного контролю за діяльністю комерційного банку є аналіз економічних нормативів. Мета складання цієї звітності — звести повну інформацію щодо дотримання банком нормативів протягом звітного періоду і визначити комплексну рейтингову оцінку. У звітності міститься інформація щодо кількості порушень комерційним банком кожного економічного нормативу.

Форми подаються комерційними банками — юридичними особами, а також їх філіями та дирекціями до установ Національного банку України у визначений ними термін.

6.4 Порядок складання проміжної фінансової звітності банків

Банк складає проміжну фінансову звітність у комплекті скороченої фінансової звітності відповідно до МСБО 34 "Проміжна фінансова звітність". Комплект скороченої проміжної фінансової звітності має містити інформацію у розрізі всіх заголовків та проміжних підсумків, що були включені в останню річну фінансову звітність.

Банк зобов'язаний складати консолідовану проміжну фінансову звітність, якщо за останній звітний рік він складав річну консолідовану фінансову звітність.

Проміжна скорочена фінансова звітність включає:

- проміжний скорочений звіт про фінансовий стан (Баланс);
- проміжний скорочений звіт про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Звіт про фінансові результати);
- проміжний скорочений звіт про зміни у власному капіталі (Звіт про власний капітал);
- проміжний скорочений звіт про рух грошових коштів.

Банк до складу пояснювальних приміток до проміжної скороченої фінансової звітності обов'язково включає такі примітки:

- інформація про банк;
- економічне середовище, в умовах якого банк здійснює свою діяльність;
- основи подання проміжної скороченої фінансової звітності;
- примітки до проміжного скороченого звіту про фінансовий стан (Баланс);
- примітки до проміжного скороченого звіту про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (проміжного скороченого звіту про фінансові результати);
- прибуток (збиток) на одну просту та привілейовану акцію;
- операційні сегменти;
- операції з пов'язаними особами;
- об'єднання компаній;
- події після дати балансу.

У разі виникнення суттєвих змін після дати закінчення останнього річного звітного періоду банк включає до складу пояснювальних приміток до проміжної скороченої фінансової звітності такі примітки:

- управління фінансовими ризиками;
- потенційні зобов'язання банку;
- справедлива вартість.

Інформація є суттєвою, якщо її пропуск або викривлення може вплинути на рішення користувачів.

Банк має розкривати інформацію про банк та про економічне середовище, у якому він здійснював свою діяльність протягом періоду з дати закінчення останнього фінансового року до дати звітності, а також про вплив змін у його структурі. У складі інформації про зміни у власній структурі банк розкриває дані про придбання та/або відчуження дочірніх компаній, довгострокові інвестиції, проведені реструктуризації, припинення окремих видів діяльності. Банк має розкрити інформацію про будь-яке невиконання зобов'язань за залученими коштами або порушення умов відповідних договорів, які не були усунені до дати закінчення проміжного звітного періоду або за станом на цю дату.

6.5 Особливості складання консолідованої фінансової звітності банками України

Банки, які мають філії, представництва на території України і за рубежом, складають консолідовану фінансову звітність.

На міжнародному рівні питання, пов'язані із складанням й поданням консолідованих фінансових звітів регламентуються такими МСФЗ:

- МСБО 27 «Консолідовані та окремі фінансові звіти»;
- МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства»;
- МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів»;
- МСФЗ 5 «Непоточні активи, що утримуються для продажу, і припинена діяльність».

Згідно з МСБО 27 консолідовані фінансові звіти — це фінансові звіти групи, подані як фінансові звіти єдиного підприємства.

Складання банками України консолідованої фінансової звітності регламентується Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженою Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 № 373.

Консолідована фінансова звітність українських банків містить: консолідований баланс; консолідований звіт про фінансові результати; консолідований звіт про рух грошових коштів; консолідований звіт про власний капітал; примітки до консолідованих фінансових звітів.

Материнський банк включає до консолідованої фінансової звітності показники річної фінансової звітності всіх учасників консолідованої групи, включаючи організації спеціального призначення, за винятком показників річної фінансової звітності дочірніх та асоційованих компаній, що утримуються виключно для продажу та відповідають критеріям визнання необоротних активів, що утримуються для продажу, та припиненої діяльності.

Якщо продаж не відбувся, то показники фінансової звітності таких дочірніх та асоційованих компаній підлягають консолідації з дати їх

класифікації як необоротні активи, що утримуються для продажу, з унесенням відповідних змін до фінансової звітності за попередні періоди.

Консолідована група — це окрема економічна одиниця, неюридична особа, яка є сукупністю юридичних осіб, уключаючи головну банківську установу (материнський банк з урахуванням філій, представництв, відділень на території України і за рубежом) та учасників групи (асоційовані й дочірні компанії).

Материнський банк та асоційовані й дочірні компанії складають фінансову звітність у звичайному порядку, яка використовується для формування консолідованої фінансової звітності. Консолідація фінансової звітності не впливає на облік операцій материнського банку, асоційованої та дочірньої компанії, але впливає на звітність об'єднаної економічної одиниці.

Фінансова звітність материнського банку та учасників консолідованої групи, що використовуються для формування консолідованої фінансової звітності, складається за той самий звітний період і на ту саму дату, що й баланс.

Материнський банк під час складання консолідованої фінансової звітності за методом повної консолідації виключає шляхом здійснення регулювальних записів:

- з активів материнського банку — балансову вартість фінансових інвестицій банку в кожен дочірню компанію, а з капіталу кожної дочірньої компанії — відповідну частку материнського банку (для виключення подвійного врахування активів та зобов'язань);
- з усіх показників розрахункових операцій материнського банку та дочірньої компанії — суму внутрішньогрупових операцій та внутрішньогрупового сальдо;
- суму нереалізованих прибутків та збитків від внутрішньогрупових операцій (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані).

Материнський банк виключає залишки нереалізованих доходів і витрат, які виникли внаслідок внутрішньогрупових операцій, та вкладень до статутних капіталів, а також будь-який нереалізований результат, що виникає від цих операцій, ідентично до принципу, що застосовують у разі згортання міжфілійних доходів і витрат під час підготування річного фінансового звіту.

Материнський банк для складання консолідованої фінансової звітності методом повної консолідації визначає частку меншості в чистих активах і фінансових результатах дочірніх компаній.

Частка меншості в чистих активах — це частка в чистих активах на дату придбання плюс частка в акціонерному капіталі дочірньої компанії, що не належить материнському банку (прямо або через інші дочірні компанії). Частка меншості в прибутку групи — це частина чистого прибутку (збитку), що не належить материнському банку (прямо або через інші дочірні компанії).

Материнський банк виключає з доходів дивіденди, отримані від учасників консолідованої групи протягом звітного періоду, а також дивіденди, що підлягають сплаті материнському банку чи іншим дочірнім компаніям. У консолідованому балансі частку меншості акціонерів у дивідендах відображають у власному капіталі окремо.

Частку меншості в прибутку або збитку дочірньої компанії за звітний період відображають у консолідованому звіті про фінансові результати окремою статтею

Консолідовану фінансову звітність за методом повної консолідації складають шляхом упорядкованого додавання показників фінансової звітності дочірніх компаній банку до аналогічних показників фінансової звітності материнського банку.

Під час підготовки консолідованих звітів індивідуальні й уніфіковані звіти материнського банку та дочірніх компаній спочатку постатейно об'єднують шляхом додавання показників ідентичних статей активів, зобов'язань і позабалансових статей з метою розкриття сум суттєвих ризиків, а потім формують у попередні консолідовані звіти (до внесення регульовальних записів, що пов'язані з консолідацією), а саме:

- активи, зобов'язання та капітал консолідованих компаній повністю включають до консолідованого балансу;
- доходи й витрати консолідованих компаній повністю включають до консолідованого звіту про фінансові результати.

Вартість гудвілу, що виникає під час консолідації фінансової звітності материнського банку і фінансової звітності дочірніх компаній банку, визнають як актив і зазначають у консолідованому балансі окремою статтею «Гудвіл».

Гудвіл при консолідації — це перевищення вартості придбання над часткою материнського банку в справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів і зобов'язань на дату придбання.

6.6 Форми банківської звітності

Інформаційними джерелами для проведення аналізу діяльності банку є такі:

- форма № 1Д (щоденна) «Баланс банку»;
- форма № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс банку»;
- форма № 200 (місячна) «Звіт про взаємодію банку зі Спеціально уповноваженим органом з питань фінансового моніторингу»;
- форма № 202 (за запитом) «Структура внутрішньої системи фінансового моніторингу»;
- форма № 215 (квартальна) «Інформація про здійснення фінансового моніторингу фінансових операцій з переказу коштів небанківською фінансовою установою»;

- форма № 217 (місячна) «Звіт про банківські рахунки та залишки коштів на цих рахунках фізичних та юридичних осіб, до яких Україною застосовані обмежувальні заходи (санкції), та про наміри здійснення фінансових операцій такими особами/на користь таких осіб»;

- форма № 310Д (щоденна) «Звіт про суми і вартість кредитів (у процентах річних)»;

- форма № 310 (місячна) «Звіт про суми і процентні ставки за наданими кредитами та залученими депозитами (за класифікаціями контрагентів і рахунків)»;

- форма № 321 (місячна) «Звіт про кредити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів кредитів та контрагентів)»;

- форма № 350Д (щоденна) «Звіт про суми і вартість депозитів (у процентах річних)»;

- форма № 360 (місячна) «Звіт про депозити та процентні ставки за непогашеними сумами (за класифікаціями видів депозитів та контрагентів)»;

- форма № 363 (місячна) «Звіт про цінні папери, емітовані банком, іншу заборгованість, похідні фінансові інструменти, доходи та витрати банку (за класифікаціями контрагентів і рахунків)»;

- форма № 381 (місячна) «Довідка про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку»;

- форма № 381А (місячна) «Довідка про залучені кошти і стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у Національному банку України»;

- форма № 391 (місячна) «Звіт про цінні папери в активах банку, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії (за класифікаціями контрагентів і рахунків)»;

- форма № 402 (квартальна) «Дані про операції, здійснені із застосуванням платіжних карток та їх реквізитів через платіжні пристрої банку»;

- форма № 403 (квартальна) «Дані про кількість емітованих (розповсюджених) платіжних карток для клієнтів банку та платіжні пристрої, що використовуються під час здійснення операцій з їх застосуванням»;

- форма № 404 (річна) «Дані про збитки банку, держателів платіжних карток і торговців через незаконні дії/сумнівні операції з платіжними картками за 20__ рік»;

- форма № 405 (квартальна) «Звіт про перекази, здійснені з використанням систем переказу коштів»;

- форма № 407 (квартальна) «Звіт про кількість платіжних пристроїв і пунктів приймання готівки та обсяги прийнятої готівки за їх допомогою»;

- форма № 410 (річна) «Звіт про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків»;

- форма № 500 (річна) «Звіт про окремий зовнішній державний борг та приватний борг, гарантований державою»;
- форма № 502 (місячна) «Звіт про планові операції в іноземній валюті з цінними паперами та за депозитними договорами з нерезидентами»;
- форма № 503 (місячна) «Звіт про залучення та обслуговування кредиту за договором з нерезидентом»;
- форма № 504 (місячна) «Прогноз операцій з одержання та обслуговування кредиту за договором з нерезидентом»;
- форма № 510 Д (щоденна) «Звіт про купівлю, продаж безготівкової іноземної валюти, банківських металів (без фізичної поставки) за _____ 20__ року»;
- форма № 511 (місячна) «Звіт про обсяги валютно-обмінних операцій небанківських фінансових установ, національного оператора поштового зв'язку за _____ місяць»;
- форма № 521 (щоденна) «Інформація про курс та обсяги операцій з готівковою іноземною валютою»;
- форма № 522 (місячна) «Дані про рух коштів на рахунках іноземних банків, відкритих в уповноважених банках України»;
- форма № 525 (щоденна) «Звіт про перекази іноземної валюти фізичних осіб за межі України та їх надходження в Україну»;
- форма № 526 (квартальна) «Інформація про залучені грошові кошти та надані кредити небанківськими фінансовими установами, що отримали генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій»;
- форма № 527 (місячна) «Звіт про оборот готівкової іноземної валюти та фізичних обсягів банківських металів»;
- форма № 530 (квартальна) «Інформація про операції з цінними паперами, що здійснюються небанківськими фінансовими установами, які отримали генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій»;
- форма № 531 (місячна) «Звіт про резидентів - суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які перевищили встановлені законодавством строки розрахунків за експортними, імпортними операціями»;
- форма № 552 (щоденна) «Звіт про надходження від нерезидентів та продаж безготівкової іноземної валюти»;
- форма № 555 (щоденна) «Звіт про переказ безготівкової іноземної валюти»;
- форма № 600 (місячна) «Звіт про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями»;
- форма № 601 (місячна) «Звіт про кредитні операції банку з боржником — фізичною/юридичною особою»;
- форма № 610 (щоденна) «Інформація про врахування субординованого боргу до розрахунку капіталу банку»;

- форма № 611 (місячна) «Звіт про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції»;
- форма № 612 (квартальна) «Звіт про дотримання вимог щодо достатності регулятивного капіталу та економічних нормативів банківською групою та її підгрупами»;
- форма № 613 (місячна) «Звіт про концентрацію ризиків за активними операціями банку з контрагентами та пов'язаними з банком особами»;
- форма № 614 (місячна) «Звіт про найбільших (прямих та опосередкованих) учасників контрагентів банку»;
- форма № 618 (декадна — на 1, 11, 21 число) «Звіт про залишки коштів, розміщених в інших банках і залучених від інших банків»;
- форма № 621 (місячна) «Звіт про роботу ліквідаційної комісії банку»;
- форма № 622 (місячна) «Відомості про проведення ліквідаційної комісії роботи щодо повернення коштів боржниками банку»;
- форма № 625 (місячна) «Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку»;
- форма № 631 (декадна — на 1, 11, 21 число) «Звіт про структуру активів та пасивів за строками»;
- форма № 643 (квартальна) «Звіт про афілійованих осіб банку»;
- форма № 645 (квартальна) «Інформація про суб'єктів господарської діяльності, у яких власник істотної участі в банку має участь, що перевищує 10 відсотків»;
- форма № 650 (місячна) «Звіт про операції довірчого управління»;
- форма № 655 (місячна) «Звіт про кількість кредитних договорів та обсяги заборгованості за ними»;
- форма № 659 (річна) «Звіт про дані фінансової звітності підприємств-боржників банку»;
- форма № 660 (річна) «Звіт про дані фінансової звітності боржників банку — малих підприємств»;
- форма № 661 (місячна) «Звіт про пов'язаних з банком осіб»;
- форма № 670 (квартальна) «Звіт про двадцять найбільших учасників банку»;
- форма № 747 (декадна — на 1, 11, 21 число) «Звіт про касові обороти банку»;
- форма № 748 (місячна) «Звіт про касові обороти банку»;
- форма № 801 (місячна) «Звіт про кредити, надані НБУ, та про заставу за кредитами НБУ»;
- форма № 1-ПБ (місячна) «Звіт банку про фінансові операції з нерезидентами»;
- форма № 2-ПБ (місячна) «Звіт про фінансові операції з нерезидентами»;

- форма № 900 (квартальна) «Звіт про кількість працівників та складові фонду оплати праці».

Контрольні запитання

1. Критерії класифікації звітності комерційних банків.
2. У чому полягає необхідність звітності комерційних банків та її користувачів?
3. Які види звітності подають банківські установи до НБУ?
4. Які особливості складання консолідованої фінансової звітності банками України?

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5, 6. — Ст. 30 (зі змінами і доповненнями).

Постанова Правління НБУ «Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку» від 11.09.2017 № 89 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17>.

Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затверджена Постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1511-04>.

Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затверджена Постановою Правління НБУ № 480 від 20.12.2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0040-06>.

Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затверджена Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 № 373 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.

Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджені Постановою Правління НБУ від 27.02.2018 № 17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017500-18#n13>.

Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті, затверджені Постановою Правління НБУ від 04.09.2009 № 530 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-09>.

Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затверджені Постановою НБУ від 01.03.2016 №129 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-16>.

Волкова, І. А. Бухгалтерський облік у банках: навч. посіб. / І. А. Волкова, О. Ю. Калініна. — Київ : Центр навч. літ., 2011. — 520 с.

Облік і аудит у банках: навч. посіб./ О. Г. Коренєва, Н. Г. Слав'янська, Н. Г. Євченко, О. В. Карпенко. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. — 493 с.

Фурсова, В. А. Аналіз фінансової діяльності комерційного банку: навч. посіб. до практ. занять / В. А. Фурсова. — Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2014. — 93 с.

Фурсова, В. А. Облік у банках: навч. посіб. В 2 ч. Ч.1 / В. А. Фурсова, Ю. Ю. Діденко, Н. О. Бондар. — Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2016. — 82 с.

Навчальне видання

**Фурсова Вікторія Анатоліївна
Діденко Юлія Юріївна
Бондарь Наталія Олександрівна**

**ОБЛІК У БАНКАХ
Частина 2**

Редактор А. М. Ємленінова

Зв. план, 2018

Підписано до друку 19.10.2018

Формат 60×84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 4,7. Обл.-вид. арк. 5,25. Наклад 50 пр.

Замовлення 316. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

<http://www.khai.edu>

Видавничий центр «ХАІ»,

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001